

KAPITALLOGIK ELLER KØBMANDSREGNING?

EN KRITIK AF »KRITIK AF KAPITALLOGIKKEN«

Lars Ovortrup

1. Indledning

Profitraten er den fordrejede form, hvori merværdiraten udtrykker sig på niveauet for den samfundsmæssige totalkapital: Hvor merværdiraten er forholdet mellem merværdi og variabel kapital (dvs. forholdet mellem de to størrelser, hvori nyværdien opdeles), der er profitraten dennes udtryk i den umiddelbare kapitalistiske virkelighed, nemlig forholdet mellem profitten og kostprisen: $m/c+m$. Loven om profitratens tendens til fald går ud på, at der er en tendens til at m falder relativt i forhold til $c+v$.

Mattick skriver: »Under antagelse af en konstant merværdirate fører kapitalens voksende organiske sammensætning til et gradvist fald i profitraten, eftersom det kun er den variable del af kapitalen, der afkaster merværdi, mens profitraten »måles« i forhold til den samlede investering, dvs. summen af den konstante og den variable kapital.«⁵ Et sådant fald må nødvendigvis på længere sigt betyde kapitalens ophævelse, thi »når udvidelsen af produktionen overstiger profitternes vækst, går akkumulationsprocessen i stå.«⁶

Dog er der en væsentlig indvending at rette mod Matticks forklaring: Han antager »en konstant merværdirate«, hvilket selvfølgelig strider mod den næste antagelse, den voksende organiske sammensætning: Man kan ikke forklare profitratens

5. Paul Mattick: Marx og Keynes. Forlaget Røde Hane 1973. s. 57.

6. Ibid. s. 63.

tendentielle fald ud fra væksten i c/v og så samtidig holde m/v konstant, thi af væksten i den første følger en vækst i den sidste. Og Mattick kommer det ikke i første omgang meget nærmere: »Så længe merværdiraten kan øges tilfredsstillende, er profittens tendentielle fald kun latent.«⁷ Lad os derfor selv gå en smule nærmere ind på denne forklaring.

Udgangspunktet er, at kapitalens tekniske sammensætning nødvendigvis stiger; denne vækst i forholdet mellem produktionsmidler og arbejdskraft er en følge af produktionen af relativ merværdi.

Imidlertid medfører denne stigning umiddelbart set også en stigning i kapitalens organiske sammensætning; denne sidste størrelse er kapitalens værdisammensætning, for så vidt den er bestemt af og udtrykker den tekniske sammensætning. Marx skriver: »Der anvendes et bestemt antal arbejdere på et bestemt kvantum produktionsmidler og dermed et bestemt kvantum levende arbejde på et bestemt kvantum af det i produktionsmidlerne allerede genstandsgjorte arbejde. (...) Dette forhold danner kapitalens tekniske sammensætning og er det egentlige grundlag for dens organiske sammensætning.«⁸

Og da det som sagt er en lov i den kapitalistiske produktionsmåde, »at der med dens udvikling sker et relativt fald i den variable kapital i forhold til den konstante kapital og dermed i forhold til den i bevægelse satte total kapital«⁹, så vokser såvel den tekniske som dermed den organiske sammensætning.

Så langt så godt, også ifølge forfatterne til »Kritik af Kapitallogikken«, hvis behandling af dette problem vi her vil tage op til diskussion. Denne påvisning af en voksende organisk sammensætning, dvs. en vækst i c/v , er blot ikke tilstrækkeligt til at bevise profittens fald. For at gennemføre dette bevis skulle man kunne påvise en vækst i $c/v+m$, og det har hverken Marx eller »kapitallogikerne« formået, hævdes der. Problemet er ifølge Groth at beviset for profittetalfaldet forudsætter et bevis for at $c/v+m$ vokser, men at Marx m.fl. *kun* kan påvise at c/v vokser; problemet løses af Marx m.fl. ved, via tilslørende dialektisk snak, at sammenkoble c/v og $c/v+m$; »beviset« for profittens fald beror altså på tågesnak!

Denne indvending mod loven om profittens fald er nok den væsentligste hos Heine Andersen, Chr. Groth, Carsten Koch og Ole Jess Olsen (»Kritik af Kapitallogikken«). Og de bygger videre på denne indvending: Den organiske sammensætning er forholdet mellem produktionsmiddelfond og lønfond; altså afhænger forbindelsen mellem den tekniske og den organiske sammensætning af den måde, hvorpå *real lønnen* udvikler sig: »... en langsigtet stigning i real lønsindexet (vil) (...) virke hæmmende på stigningen i C/v , ja, måske få den til helt at udeblive. Så hvis man skulle være sikker på at kunne slutte fra stigende

7. Ibid. s. 58.

8. Karl Marx: Das Kapital III. Dietz Verlag Berlin (DDR) 1972./s. 154. (fremover: Das Kapital III). Oversættelserne er mine egne, når ikke andet er angivet.

9. Das Kapital III s. 222.

teknisk sammensætning til stigende organisk sammensætning, måtte man som en første betingelse forudsætte en ikke-stigende realløn eller i hvert fald kun langsomt stigende realløn.«¹⁰

Og en sådan antagelse er jo tydeligvis historisk urimelig, hævder kapitallogik-kritikerne. Er så loven om profitatens tendens til fald med denne historiske teoretiske indsats fra dette neoricardianske firkløver endelig røget på gulvet, efter at Tugan-Baranowsky, Bortkiewicz, Moszkowska, Neisser, Shibata, Sweezy, Robinson, Samuelson, Blaug, Okisio, Glyn, Holländer, Himmelvekt, Hodgson og Elster har gødet jorden? Før vi sætter Marx på hylden, er der måske grund til at påpege en forskel mellem metoderne hos neoricardianerne og så f.eks. Mattick. Mens Mattick skriver, at »Profitatens tendentielle fald er en teoretisk konsekvens af anvendelsen af arbejdsværditeorien på kapitaldannelsesprocessen«¹¹, så hævder Groth stik modsat: »Der er en ret udbredt forestilling om, at teorien om profitatens fald i en eller anden forstand hviler på den marxske arbejdsværdilære. Men dette er en misforståelse.« (s. 31). Fejlen hos neoricardianerne er, at de bortkaster arbejdsværditeorien og dermed opererer med et statisk kapitalbegreb og - hvad der er særlig vigtigt i den her sammenhæng - med et statisk begreb om variabel kapital: Jvf. begrundelsen af det sidstanførte citat: »Enhver borgerlig økonom, der absolut intet kan se i arbejdsværdilæren, vil selvsagt acceptere, at hvis (...) $C/(v+m)$ (...) har en vedvarende tendens til stigning, så vil profitatens have en tendens til fald. Han ville blot ikke måle i værdieenheder, men i faste eller løbende priser ...« (s. 31). Og ligesom de andre borgerlige økonomer, »der intet kan se i arbejdsværditeorien«, synes også Groth at værdi og »faste eller løbende priser« er et fedt; resultatet bliver det samme, »hvad enten den er formuleret i værditermer eller i pristermer (...). Det drejer sig blot om alternative målestokke til beskrivelse af den samme proces.« (s. 32f).

Her tager kapitallogikkritikerne imidlertid fejl: »værdi« og »pris« er ikke to navne for det samme, udsprunget af Marx's hegelianske hang til at gøre alting indviklet og metafysisk. Marx opererer nemlig *ikke* med et statisk kapitalbegreb og et statisk begreb om variabel kapital. Det, der udgør kapitalens variable del, er *ikke* værdien af arbejdernes subsistensmidler, men det er deres arbejdskraft i aktion. Sålænge den variable kapital eksisterer som pengekapital, dvs. som lønudlæg, er den jo netop en konstant størrelse, dvs. netop ikke variabel kapital, eller rettere, kun potentielt variabel kapital; virkelig variabel kapital bliver den først efter at den er blevet omsat i arbejdskraft og efter at denne arbejdskraft er begyndt at sætte produktionsmidlerne i bevægelse, dvs. er begyndt at sætte værdi og merværdi. »Det er derfor en fundamental fejltagelse at forveksle den variable kapital med det revenue, ved hjælp af hvilket arbejderen køber subsistensmidler til at reproducere sin

10. Heine Andersen, Chr. Groth, Carsten Koch og Ole Jess Olsen: Kritik af kapitallogikken. Demos 1975. s. 27. (fremover henvises der til denne bog med sidetal i parentes, anført i teksten.

11. Paul Mattick, op.cit. s. 60.

arbejdskraft med.«¹² Som Marx skriver: »Med kapitalens sammensætning forstår vi, som allerede sagt i bog I, forholdet mellem dens aktive og passive bestanddele, mellem den variable og konstante kapital.«¹³ Dette er selvfølgelig grunden til, at Marx overhovedet kan etablere en forbindelse mellem den tekniske og den organiske sammensætning.

Og det er i næste omgang grunden til, at analysen af profitraten ikke er en analyse af forskellige statiske »faste eller løbende priser«; profitraten udtrykker ikke en udvikling i forholdet mellem statiske kapitaludbetalinger og kapitalgevinster, dvs. forholdet mellem lønsum, produktionsmiddelpris og profitmasse; det er ikke en undersøgelse mellem kvantitative størrelser, men det er en kvalitativ, begrebslig undersøgelse på arbejdsværditeoriens grundlag¹⁴. »Analysen af den kapitalistiske produktionsmådes egentlige, indre relationer er klart en kompliceret sag. Mere kompleks og i en anden forstand end fremsat af de matematiske økonomer, som har forsøgt at reducere *Kapitalen* til et antal ligninger.«¹⁵

Af disse bemærkninger kan vi slutte to ting: For det første, at loven om profitratsens faldende tendens ikke er en lov, der skal »bevises« abstrakt matematisk, men derimod en lovmæssighed, som skal udtrages af bestemmelsen af kapitalen som det samfundsmæssige forhold mellem arbejde og produktionsmidler: i den historiske form sig selv forøgende værdi: Loven om profitratsens fald er indeholdt i kimform i kapitalens akkumulation. For det andet er det mere specifikt forholdet mellem produktionen af relativ merværdi og den deraf flg. stigning i den tekniske såvel som i den organiske sammensætning, som er årsag til profitratsens tendens til fald.

2. Loven om profitratsens faldende tendens

A

Det mest almene begreb om udviklingen i kapitalens organiske sammensætning og dermed om udviklingen i kapitalens profitrater kan vi udlede af bestemmelsen

12. David S. Yaffe: Kritik af den neoricardianske marxisme. MODTRYK, Århus 1975. s. 63.

13. *Das Kapital* III s. 154.

14. At profitratsens faldende tendens skal udledes på dette almene niveau slår Marx fast utallige steder, bla. *expressis verbis* i et brev til Engels: »Profitratsens tendens til fald i samfundets fremadskridende udvikling. Dette giver sig allerede af det som er udviklet i bog I om forandringen i kapitalens sammensætning med udviklingen i den samfundsmæssige produktivkraft.« (Marx an Engels 30. April 1868, in: Marx/Engels: Briefe über »Das Kapital«. Berlin (DDR) 1954. s. 171.)

Grunden til at profitratsens faldende tendens først bliver bestemt i 3. bind af *Das Kapital* er den simple, at profitratsens forudsætter: kapitalen som enhed af produktion og cirkulation; kapitalen som kvalitet og kvantitet; kapitale som samfundsmæssig totalkapital.

15. David S. Yaffe, *op.cit.* s. 39.

af kapitalen som sig selv forøgende værdi; kapitalen må som værdi, dvs. som repræsentant for den almene form for rigdom, hele tiden stræbe mod den uendelige merværdi, samtidig med at den som *det stofflige forhold mellem arbejde og produktionsmidler* hele tiden sætter en bestemt, dvs. en endelig merværdi; modsigelsen mellem disse to bestemmelser ophæves ikke, men sætter en form, hvori den kan bevæge sig¹⁶, nemlig i kapitalen som processerende værdiforøgelse; herved gennembryder kapitalen hele tiden den bestemte værdiskranke, som udgjordes af det tidligere værdiprodukt, samtidig med at den herved sætter en grænse, som i næste omgang vil danne en ny skranke for kapitalens ekspansion; kapitalen gennembryder m.a.o. hele tiden den endelige merværdimasses skranke uden derved at nå sin væsensbestemmelse, den uendelige rigdom.

»Kapitalen (...) som repræsentant for rigdommens almene form - pengene - er den skrankeløse og umådeholdne drift efter at gå ud over sin skranke. Enhver grænse er og må være skranke for den. Ellers ville den høre op med at være kapital - pengene som sig selv producerende. Så snart den ikke mere følte en bestemt grænse som skranke, men som grænse følte sig ved indenfor den, ville den selv være sunket ned fra bytteværdi til brugsværdi, fra rigdommens almene form til en bestemt substantiel beståen af den samme. Kapitalen som sådan skaber en bestemt merværdi, fordi den ikke kan sætte en uendelig at once; men det er den bestandige bevægelse at skabe mere deraf. Merværdiens kvantitative grænser fremtræder kun som naturskranke for den, som nødvendighed, som den bestandig søger at overvinde og som den bestandig søger at gå ud over.«¹⁷

Hermed må kapitalen også hele tiden stræbe ud over de naturlige skranker; således kan kapitalen aldrig stivne som penge- eller varekapital, dvs. som konstant kapital, men må hele tiden opretholde sig og reetablere sig som produktiv kapital, dvs. som variabel kapital: Merværdien »... kan overhovedet kun fremtræde i dobbelt form. Som penge, således at kapitalen selv igen eksisterer i sit udgangspunkt, i bestemmelsen af *penge som endnu ikke er blevet til kapital*; (...) eller selv *igen som kapital*, som nyt herskab af genstandsgjort arbejde over levende.«¹⁸; og således må den egentlige kapitalistiske produktionsmåde være produktion af relativ merværdi, dels fordi udvidelsen af arbejdsdagen både udadtil og indadtil, som intensivering, støder mod naturlige grænser, dels fordi udvidelsen af den arbejdende befolkning støder mod naturlige grænser: »Kapitalerne akkumulerer sig hurtigere end befolkningen.«¹⁹

Umiddelbart er det disse to naturgivne grænser for kapitalen, som medfører: for det første at der hersker en ligefrem sammenhæng mellem kapitalens brugsværdi- og værditilvækst for så vidt som kapitalen forøges både brugsvær-

16. Jvf. Das Kapital I s. 118; og jvf. overgangen fra penge til kapital i Urteksten, Karl Marx: Vare - penge - kapital. MODTRYK, Århus 1974, s. 183, 184, 188f, 190-193 og 196.

17. Karl Marx: Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. EVA u.å. (fremover: Grundrisse) s. 240.

18. Grundrisse s. 252.

19. Grundrisse s. 257.

dimæssigt og værdimæssigt: Produktværdien »... repræsenterer en større del af selvstændig bytteværdi, af latent kapital; altså rigdom af sat rigdom. (...) ... gennem kapitalernes akkumulation (akkumulerer) ikke blot brugsværdiernes masse, men også bytteværdiernes ...«²⁰. For det andet medfører de umiddelbart at denne brugsværdimæssige udvikling sker i form af en voksende *teknisk* sammensætning; og for det tredje afspejles den voksende tekniske sammensætning som følge af disse grænser, således forekommer det, af en voksende *organisk* sammensætning: Forøgelsen af kapitalens værdi er for så vidt den sker i en forøgelse af arbejderbefolkningen naturligt begrænset, for så vidt den sker i en forøgelse af produktionsmidler *ikke* naturbegrænset: en stadig større del af akkumulationsfonden må altså udlægges i produktionsmidler.

Den her skitserede fremstilling svarer i store træk til den ofte fremførte argumentation, som skal danne grundlag for beviset for profitatens faldende tendens. Imidlertid mener jeg at den er utilstrækkelig, både fordi den bygger på nogle uklare forbindelser mellem værdilogik og naturlogik, og fordi den - som Groth rigtigt slår ned på - ikke er særlig entydig hvad angår betydningen af begrebet organisk sammensætning. Argumentationens utilstrækkelighed skyldes imidlertid ikke, at loven om profitatens fald ikke kan bevises, men kun at den blot er en gengivelse af *den ydre form*, hvori den i præcis betydning *immanente* lovmæssighed udtrykker sig.

Kernen i fremstillingen af profitatens faldende tendens udtrykker Marx - under forudsætning af produktion af relativ merværdi, hvilket implicerer en forøgelse af arbejdets produktivkraft - således: »Produktivkraftens vækst medfører altså, hvis kapitalens totalværdi forbliver den samme, at den konstante del af denne (bestående i materiale og maskiner) vokser i forhold til den variable (...). Vokser kapitalens totalværdi, som indgår i produktionsprocessen, så må arbejdsfondene (denne variable del af kapitalen) relativt aftage, sammenlignet med forholdet, hvis arbejdets produktivitet, altså det nødvendige arbejdes forhold til merarbejdet var forblevet det samme.«^{21 22}

Hvordan når Marx dette resultat? Argumentationen kræver 2 forudsætninger, som begge indeholdes i kapitalens akkumulation:

1. Det totale værdiprodukt, $c+v+m$, vokser; dette er en følge af kapitalens akkumulationstvang.
2. Nyværdien er konstant, dvs. $v+m$ er konstant (idet vi forudsætter konstant arbejdsdag og arbejderbefolkning og konstant intensitet). Dette betyder at

20. Grundrisse s. 251.

21. Grundrisse s. 292f.

22. Finn Hansson (Kapitalakkumulation, arbejderklasse og socialpolitik. Kurasje 1975) benytter samme argumentation, fra væksten i organisk sammensætning til krisen, se s. 23-28, s. 45-49; bemærk især hans begreb om variabel kapital s. 27 og s. 48. Se også Cogoy i Politiske Arbejdstekster 3-4, s. 53f. Dog forekommer det mig at Finn Hanssons fremstilling er for kortfattet og ikke tilstrækkelig eksplicit hvad angår nødvendigheden af væksten i den organiske sammensætning og begreberne variabel og konstant kapital.

c vokser absolut svarende til væksten i produktværdien, og at c vokser vokser i forhold til $v+m$.

Vi kan altså konstatere, at forholdet mellem værdien af den konstante kapital og arbejdskraftens værdi vokser, og at forholdet mellem værdien af den konstante kapital og det levende arbejde (nyværdien) vokser, hvilket betyder at c og m begge vokser absolut, men at m falder relativt til c; dette implicerer endelig at profitraten falder. Udviklingen i kapitalens sammensætning vil altså følge den linje, som Marx beskriver: »Fra den af arbejdsfondene ifølge produktivkraftens vækst fradragede del af kapitalen må en del igen blive forvandlet i råmateriale og instrumenter, en anden udvekslet med levende arbejde; dette kan kun ske i de proportioner mellem de forskellige dele, som er sat gennem den ny produktivitet. Det kan ikke mere ske i det gamle forhold; thi forholdet mellem arbejdsfondene og de konstante fonde er sunket.«²³

B

Det, vi indtil nu har gjort, er at præcisere den direkte afledelighed af profitrates fald fra kapitalens akkumulation v.hj. af produktion af relativ merværdi. I det følgende skal vi se på nogle andre *udtryk* for denne logiske bevægelse, hvis grundlag er bestemmelserne i Kapitalens I. bind om kapitalen i almenhed; hovedhensigten er altså at præcisere den logiske prioritering i udviklingen af loven om profitrates faldende tendens, dvs. at præcisere hvad der er forudsætning for loven (eller snarere: hvad der *ikke* er forudsætning for loven) og hvad der er ydre symptomer på loven.

En anden følge af produktionen af relativ merværdi er, at kapitalens tekniske sammensætning vokser, thi dette er en nødvendig forudsætning for denne merværdiproduktionsform, som bygger på en øgning af arbejdskraftens stoflige potenser. *Det* betyder, sammenholdt med den ovenfor konstaterede vækst i c i forhold til v, at *både* den tekniske og den værdimæssige sammensætning vokser, og det er denne sammenhæng som Marx sætter på begreb: *Organisk sammensætning*. Begrebet organisk sammensætning som den kategori, der begrebsliggør at den tekniske sammensætnings vækst udtrykker sig værdimæssigt, er altså *ikke* et smart definitorisk påfund²⁴; ej heller *forudsætter* begrebet organisk sammensætning den samme produktivitet i sektor I og sektor II, ligesom det *ikke forudsætter* at forhold-

23. Grundrisse s. 296. Man kunne i denne forbindelse spørge, hvad hensigten med 3. afsnit i Das Kapital III er; den er ikke at bevise profitrates fald, thi dels kan man ikke »bevise« virkeligheden, dels er nødvendigheden af profitrates fald indlysende indeholdt i selve kapitalens begreb; hensigten er snarere en formalanalyse, nemlig en fremstilling af de former, hvori kapitalens produktion af relativ merværdi fremtræder som et fald i profittens rate.

24. Cogoy kommer i artiklen »Profitrates fald og akkumulationsteorien« (in: Politiske Arbejdstekster 3-4, 1974, s. 45-62) ind på begrebet om den organiske sammensætning på en måde, som umiddelbart virker besnærende, men som ret beset ikke løser problemet.

det mellem værdien af produktionsmidler og arbejdskraftens værdi vokser; disse to ting er langt snarere mere specifikke udtryk for den *almene* lovmæssighed, som i så henseende er forudsætningsløs.²⁵

Marx kalder »...kapitalens værdisammensætning, for så vidt som den bestemmes af kapitalens tekniske sammensætning og afspejler dennes ændringer, for kapitalens organiske sammensætning.« (Das Kapital I s. 640, Cogoy, op.cit. s. 51).

Af dette citat slutter Cogoy, at ved konstant merværdirate kan den organiske sammensætning udtrykkes ved c/v , thi i så fald skyldes denne størrelses vækst *ikke* en reduktion af arbejdskraftens værdi, men kun en vækst i den tekniske sammensætning; ved stigende merværdirate derimod kan en vækst i c/v skyldes en værdiforringelse af v , hvorfor den organiske sammensætning for stadig at være den tekniske sammensætnings udtryk i værdisammensætningen må udtrykkes ved $c/v+m$; »Det skyldes, at en stigning i dette forhold ikke påvirkes af en nedgang i arbejdskraftens værdi, men kun af en vækst i konstant kapital i forhold til mængde arbejdskraft. Kun $c/v+m$ og ikke c/v udtrykker værdisammensætningen for så vidt den afspejler ændringer i den tekniske sammensætning.« (Cogoy, op.cit. s. 52).

Denne argumentation forekommer imidlertid ikke særlig holdbar; thi den *forudsætter*, at den organiske sammensætning stiger og den bestræber sig her ud fra på at udtrykke den organiske sammensætning værdimæssigt, så at denne stigning afspejler en stigning i den tekniske sammensætning; det betyder m.a.o., at hvis væksten i den tekniske sammensætning resulterer i et fald i værdisammensætningen, så skal vi se bort fra det. Ved at opfatte Marx's bestemmelse af den organiske sammensætning som en definition er det kort sagt lykkedes Cogoy for at behandle problemet vedrørende en disproportional værdiforringelse i c og v . Men i så fald er bestemmelsen organisk sammensætning hos Marx snarest et demagogisk trick, ved hjælp af hvilket alle de faktorer som fremmer profitatens fald skal medregnes, alle de andre skal udelades!

Nu er Marx's argumentation imidlertid ikke demagogisk; i det anførte citat siger han netop (hvis vi citerer så meget, som også Cogoy selv har taget med), at »der er en snæver vekselvirkning mellem dem (den tekniske sammensætning og værdisammensætningen). For at udtrykke denne vekselvirkning kalder jeg kapitalens værdisammensætning, for så vidt som den bestemmes af kapitalens tekniske sammensætning og afspejler dennes ændringer, for kapitalens organiske sammensætning.« (Das Kapital I s. 640) Begrebet organisk sammensætning er altså ikke en definitorisk bestemmelse af, hvad der i udviklingen af værdisammensætningen skal medregnes og hvad ikke, det er derimod den af kapitalakkumuleringen følgende lovmæssighed, at stigningen i kapitalens tekniske sammensætning på grund af værdiøgningens imperativet *må* afspejle sig i værdisammensætningen, sat på begreb (jvf. argumentationen i artiklen her). Med denne analyse af sammenhængen mellem teknisk, værdimæssig og organisk sammensætning er vi kommet bagom den generelle og problematiske tendens til at ville forklare værdisammensætningens udvikling ud fra den tekniske sammensætnings; den umiddelbare, fordrejede sammenhæng, som vi også i indledningen til denne artikel, dvs. før vi havde analyseret problemet, måtte plædere for, var: Produktion af relativ merværdi medfører voksende teknisk sammensætning, som - jvf. Cogoy alt andet lige - medfører voksende værdisammensætning, dvs. voksende organisk sammensætning.

25. Når vi siger at den i så henseende er forudsætningsløs, så er det blot et andet udtryk for, at den organiske sammensætning som begrebet for relationen mellem den tekniske sammensætning og værdisammensætningen følger af almenkapitalens bestemmelse som sig selv forøgende værdi. Dette er dels et praktisk eksempel på en *immanentisk* fremstilling, dels er det et eksempel på den immanentiske fremstillings politiske relevans. Den immanentiske fremstilling af specielt profitatens fald og generelt kapitalens overflade ud fra kapitalens begreb som sig selv forøgende værdi har nogle ganske anderledes konsekvente politiske implikationer end den gengivelse af kapitalens udvikling som opererer med forskellige - mere eller mindre autonomt analyserbare, men samtidig paradoksalt nok interrelaterede - umiddelbart iagttagelige dynamiske faktorer (denne kritik kunne med god ret vendes mod Mandel også, som - med visse modifikationer, selvfølgelig - betjener sig af samme metode i »Spätkapitalismus« (Ernest Mandel: Der Spätkapitalismus. Edition Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1972)); der er en åbenlys forskel på at sige, at

I bogen Venstrekeynesianismen analyserer Deutschmann²⁶ dels nogle af detaljerne i den gængs udviklingstendens mere indgående, dels påviser han nogle udslag i den umiddelbart iagttagelige virkelighed, som denne udvikling giver.

Udgangspunktet er igen den stigende organiske sammensætning udtrykt som udskiftningen af levende med dødt arbejde ved forøgelse af arbejdets produktivkraft: »... princippet i at forøge arbejdsproduktiviteten (forøgelsen af produktmængden af en bestemt brugsværdi pr. arbejdstime) består i at udskifte menneskelige arbejdsfunktioner med maskinfunktioner. (...) Arbejdets voksende produktivitet beror således på den stigende udskiftning af »levende« med »genstandsgjort« arbejde.«²⁷

En sådan vækst i sammensætningen af den samfundsmæssige total kapital kan ved ens organisk sammensætning i de forskellige brancher kun ske ved en stigning i forholdet mellem sektor I's og sektor II's produktværdi; en vækst i sektor I, som er større end væksten i sektor II, ville således være et empirisk udtryk for denne tendens.

Denne udviklingstendens giver sig altså udslag i, dvs. forårsager og forklarer, den umiddelbart statistisk iagttagelige vækst af omfanget af sektor I i forhold til omfanget af sektor II; Deutschmann angiver både tal for antallet af beskæftigede i de to sektorer²⁸ og tal for indekserne for industri- og håndværksproduktionen fordelt på disse sektorer²⁹ hermed understreges samtidig kronologien i frem-

hvis de og de tilfældige forudsætninger er opfyldt, så falder profitraten, og så at sige at profitraten nødvendigvis må falde, og at dette fald kun kan forsinkes, modificeres, af de og de modvirkende tendenser. Derfor har feks. Heine Andersens kritik overhovedet ikke begrebet, hvad den kritiserer, når der mod den immanentiske fremstilling bla. indvendes: »Historien tænkes styret af en transcendental eller kvasitranscendental nødvendighed, der hævdes at have sit teoretiske udtryk i den kategoriale fremstilling.« »...alle fremtrædelsesformer tænkes udsprunget af modsigelsen i et enkelt, oprindeligt begreb, hvorfra de mangfoldige fremtrædelsesformer i følge programmet skal kunne 'afledes dialektisk-logisk.« (s. 167) Samtidig bygger denne kritik ikke blot på en fuldstændig mangel på begreb om det kritiserede, den er også internt selvmodsigende; thi i det citerede angriber Heine Andersen en påstået brug af »transcendentale« begreber; senere rettes hovedangrebet mod »realabstraktionerne«! »Forestillingen om værdiabstraktionens status som realabstraktion og om at kapitallogikken er en reallogik forbliver dækningsløse og er ydermere medvirkende til at bringe teorien ud i dogmatikkens blindgyder. De blokerer for en frugtbar vekselvirkning mellem empiriske og teoretiske aspekter af forskningsprocessen og dermed for en videnskabelig kritik og videreudvikling af teorien.« (s. 208) Hvordan begge indvendinger forventes tilgodeset, forbliver umiddelbart en gåde; i næste omgang er svaret dog ligetil; vi undgår transcendental-begreber såvel som real-begreber ved overhovedet at opgive at danne os noget begreb om virkeligheden; vi skal blot lade os falde tilbage i den begrebsløse, affirmative positivism i dens slettede udgave: Vi må ifølge Heine Andersen stille det krav til teorien, at den skal »kunne konkretiseres til modeller, der kan konfronteres med den iagttagelige virkelighed.« (s. 209, min understregning).

26. Christoph Deutschmann: Venstrekeynesianismen, MODTRYK, Århus 1975. S. 120-129.

27. Ibid. s. 121. Bemærk at Deutschmann lidt overfladisk foretager den samme umiddelbare sammenknytning af teknisk og værdimæssig sammensætning, som vi kritiserede ovenfor.

28. Ibid. s. 122.

29. Ibid. s. 71.

stillingen; relationen mellem de to sektorer følger efter analysen af kapitalens organiske sammensætning og profitatens fald, hvorfor det selvfølgelig er forkert at tage udgangspunkt i forholdet mellem sektorerne for en forklaring af disse problemer.

Herefter foretager Deutschmann nogle nyttige implicite tilbagevisninger; for det første demterer han tesen om de såkaldt »kapitalbesparende innovationer«; især turde Gillmann's »empiriske tilbagevisning« af profitatens fald i »Das Gesetz des tendenziellen Falls der Profitrate«³⁰ være bekendt³¹; den »empiriske fejl« hos Gillmann er, at han glemmer at medregne de meget store stigninger i udgifter til infrastruktur, som disse tilsyneladende kapitalbesparende innovationer medfører. Men tilbagevisningen kan også ske principielt: »Selv om en opfindelse umiddelbart kan fremtræde som »kapitalbesparende« er den i den totaløkonomiske sammenhæng nødvendigvis også arbejdsbesparende, da enhver reduktion af genstandsgjort arbejde må hidrøre fra en reduktion af levende arbejde et andet sted i den samfundsmæssige produktionsproces. »Kapitalbesparelsen« forudsætter altid en arbejdsbesparelse som årsag; arbejdsbesparelsen har derfor altid prioritet i forhold til kapitalbesparelsen og ikke omvendt.«³² Alle produkter, for så vidt det ikke er ubearbejdet naturstof, indeholder genstandsgjort levende arbejde; da en kapitalbesparende opfindelse vil sige en opfindelse, som sænker kapitalapparatets indhold af genstandsgjort arbejde (ved konstant mængde af levende arbejde), så er der forud for denne kapitalbesparende innovation sket en arbejdsbesparelse, dvs. en relativ reduktion af mængden af levende arbejde.

Dernæst demterer Deutschmann tesen om, at væksten i kapitalens organiske sammensætning skulle være afhængig af at arbejdets produktivkraft voksede hurtigere i sektor II end i sektor I; argumentationen er, at der så skulle ske en stærkere værdisænkning for arbejdskraftens end for produktionsmidlernes vedkommende, og den bygger ofte på en læsning af afsnittet om Cherbuliez i 3. bind af *Theorien über den Mehrwert*³³; det som Marx imidlertid har til hensigt med disse sider er at tilbagevise, at væksten i den organiske sammensætning skulle afhænge af en sektoralt disproportional produktivtetsstigning. Nu må henvisningen til denne læsning af pågældende afsnit ikke blot opfattes som et filologisk argument; men *grunden* til at Marx foretager denne tilbagevisning må for det første være, at hensigten, som før nævnt, *ikke* er at »bevise« profitatens fald ud fra nogle mere eller mindre tilfældige eller midlertidige (dvs. ikke nødvendige) forudsætninger; hensigten er derimod at udlede profitatens fald fra det almene kapitalbegreb, nemlig som formen for produktionen af merværdi. For det andet ville en sådan disproportionalitet

30. J. Gillmann: *Das Gesetz des tendenziellen Falls der Profitrate*. EVA, Frankfurt a.M. 1969.

31. Jvf. Ole Marquardt (Konjunkturforløb og klassebevidsthed. In: *Den jyske Historiker* 1, 1974) som angiver nogle af hovedpunkterne hos Gillmann.

32. Christoph Deutschmann, op.cit. s. 125.

33. Karl Marx: *Theorien über den Mehrwert I-III*, Marx/Engels: *Werke* bind 26. 1-3, Dietz Verlag Berlin (DDR) 1973 (fremover: *Theorien I-III*) s. 354-389.

også være urimelig ud fra tendensen til *udligning* af sektorernes organiske sammensætning.

Også Deutschmann kan altså konkludere, at nyværdien er konstant, værdien af den konstante kapital divideret med nyværdien vokser, hvorfor den konstante kapitalens værdi vokser relativt og absolut; kapitalens akkumulation udtrykker sig altså først og fremmest i en værditilvækst i produktionsmidlerne og dermed i anden omgang i faldet i profitraten.

Lad os afslutningsvis resumere den centrale del af fremstillingen i 3. bind af Kapitalen om profitratens fald: Det som Marx analyserer er konsekvenserne af kapitalens væsensbestemmelser for merværdiratens fremtrædelsesform som et forhold mellem profit og kostpris, nemlig forholdet mellem totalkapitalen C og merværdimassen m , og som sagt, på arbejdsværditeoriens grundlag. Ifølge værdiloven (i hvert fald hvis vi forudsætter konstant intensitet og konstant arbejdsdag og arbejderbefolkning) sætter totalarbejdet altid den samme nyværdi, hvorfor merværdimassen er opadtil begrænset. Derimod vokser totalkapitalens størrelse, hvoraf følger at massen af genstandsgjort arbejde vokser i forhold til massen af levende arbejde, som sætter den i gang, hvormed den også vokser i forhold til massen af tilegnet merarbejde. Massen af genstandsgjort arbejde vokser i forhold til massen af levende arbejde, derfor vokser den konstante kapital i forhold til den producerede nyværdi, og derfor falder merværdimassen relativt i forhold til summen af konstant og variabel kapital: Profitraten må nødvendigvis falde.

Derfor sætter Marx en identitet mellem: »Loven om profitratens fremadskridende fald eller den tilegnede merværdis relative aftagen i sammenligning med den af det levende arbejde i bevægelse satte masse af genstandsgjort arbejde ...«³⁴. Han skriver: »Da massen af anvendt levende arbejde hele tiden aftager i forhold til massen af det arbejde, som er sat i bevægelse af det, de produktiv konsumerede produktionsmidler, så må også den del af dette levende arbejde, som er ubetalt og genstandsgør sig i merværdi, stå i et stadigt aftagende forhold til værdiomfanget af den anvendte totalkapital. Dette forhold mellem merværdimassen og den anvendte totalkapital udgør imidlertid profitraten, som således bestandig må falde.«³⁵

C

Ovenfor rekonstruerede vi den immanente grundstruktur i fremstillingen af loven om profitratens fald, og vi præciserede den logiske status af et par symptomer på profitratefaldet i forhold til denne grundstruktur. I dette afsnit vil vi trække et par modificerende faktorer frem og præcisere, hvorfor de er modificerende i forhold til den

34. Das Kapital III s. 226.

35. Das Kapital III s. 223.

generelle lovmæssighed og hvad begrebet »modsvirkende indflydelse«³⁶ betyder. Det drejer sig om væksten i arbejderantallet (i analysen ovenfor holdt vi arbejdsdagen, arbejderantallet og arbejdsintensiteten konstant) og - først og fremmest - om kapitalens værdiforringelse i forbindelse med forøgelsen af arbejdets produktivkraft.

Hvordan kan profitatens fald imødegås? Først og fremmest ved at øge arbejderantallet, thi derved sættes en større nyværdi og en større merværdi. Som vi imidlertid har set, er resultatet af den *almene* lovmæssighed for kapitalens udviklingstendens en stigende organisk sammensætning; denne lovmæssighed kan ikke på dette underordnede niveau ophæves af væksten i arbejderantallet. Nu er det imidlertid ikke tilstrækkeligt at henvise til den tidligere argumentation, thi den forudsatte jo en konstant mængde levende arbejde, hvorved resultatet ville blive, at vi her beviste nødvendigheden af stigende organisk forudsætning under bestemte betingelser ved hjælp af henvisning til et eksempel som byggede på de stik modsatte forudsætninger end disse betingelser. For at gennemføre argumentet her må vi bevise, at kapitalen ikke kan »gå tilbage« fra produktion af relativ merværdi til produktion af absolut merværdi, altså at produktion af absolut merværdi altid er »forløber« for den »videre udviklede« produktion af relativ merværdi, som Marx siger i Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses³⁷. Ganske kort lyder argumentationen: Produktion af absolut merværdi sker ved hjælp af en udvidelse af mængden af levende arbejde; denne udvidelse implicerer imidlertid en tilsvarende stigning i udlægget til produktionsmidler, hvis ikke arbejdets produktivkraft skal falde og udlægget til reproduktion af arbejdskraften derved vokse overproportionalt; konsekvensen er, at der ved produktion af absolut merværdi i sin rene form sker et *fradrag* i akkumulationsfonden. Produktion af relativ merværdi sker ved hjælp af en udvidelse af mængden af materialiseret arbejde og resulterer i en forøgelse af arbejdets produktivkraft; denne forøgelse implicerer derved et tilsvarende fald i udlægget til reproduktion af arbejdskraften; konsekvensen er, at der ved produktion af relativ merværdi sker et *tillæg* til akkumulationsfonden. Denne nødvendighed finder sit udtryk i konkurrencen: enkeltkapitalerne kan ikke pludselig nedsætte produktiviteten. Heraf kan man slutte, at udlægget til konstant kapital må vokse endnu stærkere end udlægget til variabel kapital: »... kapitalen (må) vokse i større proportion, end profitatens falder. Med andre ord: For at den variable bestanddel af totalkapitalen ikke blot absolut skal forblive den samme, men absolut kan vokse, skønt dens procentsats som del af gesamtkapitalen falder, må gesamtkapitalen vokse i stærkere forhold, end den variable kapital's procentsats falder.«³⁸ Resultatet er: For at imødegå profitatens fald må kapitalen vokse overproportionalt. Når kapitalen således vokser overproportionalt, støder den nødvendige akkumulationsfond mod merværdiens grænser.

36. Das Kapital III s. 242.

37. Karl Marx: Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses. Archiv sozialistischer Literatur 17. Verlag Neue Kritik, Frankfurt a.M. 1969 (fremover: Resultate) s. 51.

38. Das Kapital III s. 232f.

Imidlertid kan man også vende årsagsrelationen om, således at væksten i arbejderantallet ikke er årsag til, men virkning af væksten i produktionsmiddelmasse: »... med udviklingen i arbejdets samfundsmæssige produktivkraft vokser endnu mere massen af producerede brugsværdier, hvoraf produktionsmidlerne udgør en del. Og det yderligere tilføjede arbejde, gennem hvis tilegnelse denne yderligere tilføjede rigdom kan blive forvandlet tilbage til kapital, afhænger ikke af værdien, men af massen af disse produktionsmidler, da arbejderens i produktionsprocessen ikke har at gøre med værdien, men derimod med brugsværdien.«³⁹

Dette dilemma kan kun løses ved at opgive de positivistiske spekulationer om årsag-virkningsforholdet for i stedet at fastslå, at sammenhængen i udviklingstendens mellem produktionsmiddelmasse og arbejderantal og den konstante kapital og nyværdien er et mere konkret udtryk for den almene lov for kapitalens akkumulation, således som vi ovenfor påviste, at den var begrebsliggjort i begrebet organisk sammensætning.

Konsekvensen af disse sammenhænge fremhæver Mattick: »Profitratens fald (kan) indskrænkes af akkumulationen, men den kan ikke fuldstændig forhindres. Kompensationen for den relative nedskæring af antallet af arbejdere i form af en intensiveret udbytning kan ikke fortsætte »i al evighed«, men må i den sidste ende finde sin absolutte grænse i den stadig større masse af reproducerbar kapital og dens ekspansionskrav. Hvad end størrelsen er af arbejdskraftmassen i den virkelige kapitalistiske verden: I forhold til den stadig hurtigere voksende konstante kapital må kvantiteten af den merværdiproducerende arbejdskraft aftage relativt. Ført til sin »logiske slutning« vil en stadigt akcellererende kapitalekspansion forandre profitratens relative fald til et absolut fald på grund af mangel på merværdi i forhold til den opsvulmende kapitalmasse. Når det sker vil virkeligheden svare til Marx' kapitalekspansionsmodel.«⁴⁰

En ofte set indvending mod loven om profitratens fald lyder: Sker der ikke p.gr. af den teknologiske udvikling et fald i udlægget til konstant kapital? Må værdien pr brugsværdienhed ikke falde, ligesom den gør det hvad angår arbejderklassens subsistensmidler? Spørgsmålet viser, at spørgeren endnu ikke har forstået kapitalens immanente lovmæssigheder, thi den måde, hvorpå problemet ofte ses formuleret, implicerer en anfægtelse af den almene mulighed for kapitalakkumulation v.hj. af produktion af relativ merværdi overhovedet; produktion af relativ merværdi er merværdiproduktion v.hj. af forøgelse af arbejdets produktivkraft, dvs. formindskelse af den gennemsnitlige nødvendige arbejdstid; to timers abstrakt arbejde *før* ækvivalerer med én times abstrakt arbejde *nu* fordi de tidligere to timers arbejde resulterede i en brugsværdimasse der svarer til den, der nu er resultatet af én times arbejde, hvor arbejdets produktivkraft er fordoblet; men det skulle betyde, at værdigøningen af den variable kapital automatisk skulle ledsages af en tilsvarende værdiforringelse, således at f.eks arbejdskraften sætter en nyværdi på 80 i forhold

39. Das Kapital III s. 228.

40. Paul Mattick, op.cit. s. 62.

til udlægget til arbejdskraftens reproduktionsomkostninger på 40, men at denne nyværdi på 80 p.gr. af den kontinuerlige produktivitetsforøgelse med det samme skulle være forringet til den oprindelige værdi på 40: Produktion af relativ merværdi skulle således på en ny og raffineret måde blive kapitalens umulige forsøg på på en gang at undslippe og indhente sig selv.

Argumentationen for at værdiforringelsen skulle bremse profittens fald kan i sine hovedtræk gengives således:

Produktionen af relativ merværdi medfører, at merværdimassen vokser mod konstanten $m+v$ og at udlægget til arbejdskraft falder mod 0; men samtidig forudsætter den en voksende teknisk sammensætning, hvilket umiddelbart vil udtrykke sig i en tilsvarende vækst i værdien af produktionsmidler i forhold til værdien af arbejdskraften, dvs. af c i forhold til v ; og da der ikke er nogen grænse for c 's vækst, vil profittaten $m/c+v$ på længere sigt falde.

Imidlertid har man - ifølge denne argumentation - glemt at indregne billiggørelsen af produktionsmidlerne; nok vokser - som udgangspunkt - den tekniske sammensætning, dvs. forholdet mellem dødt arbejde og levende arbejde udtrykt i brugsværdimasse. Men i form af værdi udtrykker forholdet mellem dødt arbejde og levende arbejde sig som $c/m+v$, i hvilken relation $m+v$ er konstant, mens såvel v som c billiggøres. Resultatet er, at tendensen for c enten er en udligning af den brugsværdimæssige vækst eller et direkte fald i c . I det første tilfælde er konsekvensen for profittaten en stagnerende vækst, fordi $m/c+v$ går mod $m+v$ / konstant i andet tilfælde er konsekvensen en vækst mod uendelig, for $m/c+v$ går mod $m+v$ / 0.

Fejlen i denne argumentation er, at man tager udgangspunkt i udviklingen af den tekniske sammensætning og afleder den værdimæssige udvikling heraf; man begår altså præcis den samme fejl, som vi forkastede ovenfor s.xx, fordi den er udvendig i forhold til den immanente, værdilogiske fremstilling. Værdiforringelseargumentet implicerer, at kapitalens akkumulation, dvs. væksten i $c+v+m$, i sidste ende for summen af enkeltkapitaler resulterer i en de-akkumulation, dvs. et fald i $c+v+m$. Den værdilogisk korrekte fremstilling (som vi ovenfor har forsøgt at argumentere for nødvendigheden af) udsiger, at grundlaget er en vækst i $c+v+m$, som - på grund af billiggørelsen - må udtrykke sig i en endnu større vækst i den tilsvarende brugsværdimasse. Netop dette fastslår Marx da også som en selvfølgelig i kritikken af Ricardos merværditeorier i *Theorien Über den Mehrwert*: »Ifølge (...) arbejdets tiltagende produktivitet bliver en del af den forhåndenværende konstante kapital ganske vist bestandig værdiforringet, idet dens værdi ikke retter sig efter den arbejdstid, som den oprindelig har kostet, men derimod efter den arbejdstid, med hvilken den kan blive reproduceret, og denne aftager stadig med arbejdets tiltagende produktivitet. Skønt dens værdi således ikke vokser i forhold til dens masse, vokser den dog alligevel, fordi dens masse vokser endnu hurtigere, end dens værdi falder.«⁴¹

41. *Theorien II* s. 417.

Så længe vi betragter kapitalen i almenhed har dette problem om værdiforringelse intet på sig, thi her betragter vi kapitalen abstrakt som en helhed, hvorfor der selvfølgelig aldrig kan eksistere afvigelser fra kapitalens eget gennemsnitlige niveau: kapitalen som helhed kan af gode grunde ikke værdiforringes i forhold til sit eget produktivetsniveau.

Så snart kapitalen imidlertid betragtes på et andet niveau, hvor man dels betragter totaliteten som en sum af enkeltkapitaler og den enkelte kapital i forskellige faser, af hvilke den kun i nogle er processerende, men i andre stivnet, og man igen ser disse faser i forhold til gennemsnitskapitalen, må man som *modificerende* faktor (modificerende fordi den først indtræder i analysen på dette højere niveau) medregne værdiforringelsen. »En del af den bestående kapital bliver bestandigt værdiforringet, gennem formindskelse af de produktionsomkostninger som den kan blive *reproduceret* til; ikke gennem formindskelse af det arbejde, som er genstandsgjort i den, men (gennem formindskelse) af det levende arbejde, som nu er nødvendigt for at genstandsgøre sig i dette bestemte produkt.«⁴² Så snart kapitalen stivner, det være sig som fast konstant kapital, som vare- eller pengekapital, værdiforringes den på grund af den vedvarende stigning i arbejdets produktivkraft for gennemsnitskapitalen. Dette forhold modificerer imidlertid kun profitratens faldende tendens, dvs. hæver niveauet absolut, men ændrer ikke faldtendensen relativt^{42a}.

42. Grundrisse s. 306.

42a. Lad os betragte et eksempel, som illustrerer forholdet mellem den almene lovmæssighed og den modificerende tendens, som udspringer af værdiforringelsen af den ikke-overførte fixe kapital.

For at opfylde kravet om vækst i $c+v+m$ samt konstant $v+m$ kunne man tænke sig følgende udvikling i profitraten $m/c+v$; videre antager vi, at arbejdets produktivkraft fordobles fra år til år:

$$\begin{aligned}
 1. \text{ år:} & \quad \frac{3}{5+1} = 0,50 \\
 2. \text{ år:} & \quad \frac{3\frac{1}{2}}{6+\frac{1}{2}} = 0,54 \\
 3. \text{ år:} & \quad \frac{3\frac{3}{4}}{7+\frac{1}{4}} = 0,52 \\
 4. \text{ år:} & \quad \frac{3\frac{7}{8}}{8+\frac{1}{8}} = 0,48 \\
 5. \text{ år:} & \quad \frac{3\frac{15}{16}}{9+\frac{1}{16}} = 0,44
 \end{aligned}$$

De brugsværdimæssige konsekvenser af denne udvikling er at arbejdskraftens reproduktionsniveau er konstant (svarende til en konstant realløn som udtryk for at arbejdskraftens værdi halveres), og at produktionsmiddelmassen vokser overgennemsnitligt, nemlig med tallene: 5, 12, 28, 64, 144; hvis arbejdets produktivkraft fordobles så mere end fordobles produktionsmiddelmassen, hvilket intuitivt forekommer rimeligt når man erindrer sig, at denne vækst både omfatter en vækst i maskiner etc. og i råstoffer.

D

Vi har indtil nu argumenteret for, at loven om profitratens faldende tendens skulle afledes af almenbestemmelserne for kapitalens akkumulation i 1. bind af *Das Kapital*; den *automatisering* af den umiddelbare kapitalistiske virkelighed i forhold til dens iboende lovmæssigheder, som foretages hos neocardianerne generelt og specielt hos forfatterne til »Kritik af kapitallogikken«, er i sig selv den teoriimmanente hovedårsag til deres fejltagelser; med selvstændiggørelsen af den samfundsmæssige total kapital gøres *konkurrencen* (det være sig konkurrencen mellem enkeltkapitalerne eller »konkurrencen« mellem lønarbejde og kapital) til kapitalens grundlov; i så fald er det muligt at gøre et eller flere af elementerne i profitraten til uafhængige variable: I så fald kan eks. den teknologiske innovation begrundet i konkurrencens krav om billiggørelse af varerne gøres til den uafhængige variable, der ubønhørligt driver profitraten i vejret for enkeltkapitalerne såvel som for summen af enkeltkapitaler. Og i så fald kan

Den indvending, som ofte anføres over for et eksempel som dette er at ikke hele den fixe kapital nedslides i løbet af én produktionsperiode; den del, som ikke er overført på produktet, indeholder næste år den samme mængde genstandsgjort arbejde, men da det ikke svarer til gennemsnittet af samfundsmæssig nødvendig arbejdstid på det nye, højere niveau for arbejdets produktivkraft, er der altså sket en værdiforringelse af den ikkeoverførte fixe kapital. Ser man f.eks. på eksemplets 5. år, så stammer 4 af de 9 konstant kapital fra 4. år (hvor kun 4 af de 8 c blev overført på produktet); disse 4 er på grund af fordoblingen af arbejdets produktivkraft blevet værdiforringet i samme forhold, dvs. til 2. Den modificerede profitrate ville derfor være:

$$\frac{3\frac{5}{6}}{(\frac{1}{2} + 5) + \frac{1}{6}} = 0,56.$$

Faldet i profitraten er således vendt til en vækst, fra 0,48 til 0,56.

Nu er denne indvending imidlertid behæftet med en alvorlig mangel: ved beregningen af profitraten under hensyntagen til værdiforringelser af den ikke-overførte konstante kapital kan man selvfølgelig ikke starte i en fiktiv »nytilstand«, hvor hele den konstante kapital har den samme lave værdi pr. brugsværdienhed som produktet; dette ville være en forkert abstraktion, thi også i »år 1« - som jo netop kun eksisterer som kapitalistens fiktion, den af kapitalejeren gennem materielle afsagn opsparede kapital, som på én gang nyudlægges - er en del af den fixe kapital ikke-overført og derfor værdiforringet.

Hvis vi derfor antager, at halvdelen af den konstante kapital hvert år overføres på produktet og at den anden halvdel bevarer sig som fix kapital til næste produktionsperiode, så ser de modificerede tal sammenlignet med de oprindelige tal således ud:

1. år: $p' = 0,50$ modificeres til $0,60$
2. år: $p' = 0,54$ modificeres til $0,67$
3. år: $p' = 0,52$ modificeres til $0,65$
4. år: $p' = 0,48$ modificeres til $0,61$
5. år: $p' = 0,44$ modificeres til $0,56$

Det bekræftes altså i eksemplet, at »... med den voksende masse af konstant - fix og cirkulerende - kapital, som dette arbejde sætter i bevægelse, falder forholdet (af dette arbejde) til værdien af denne kapital, som vokser med sin masse, om end ikke i det samme forhold.« (*Das Kapital* III s. 227). Eksemplet illustrerer altså, at man i ordets egentlige betydning kan kalde værdiforringelsen for en modificerende *faktor*; den forøger profitraten absolut, sammenlignet med det oprindelige eksempel, men det relative forløb er nøjagtigt det samme.

Lønnen gøres til den uafhængige variable, der - begrundet i »konkurrencen« mellem lønarbejde og kapital - som eneste faktor truer denne voksende profitrate. Alle sådanne forestillinger skulle allerede i det ovenstående være tilbagevist, hvorfor dette 1. afsnit ikke står i noget udvendigt forhold til kritikken af »Kritik af kapitallogikken«, men udgør selve grundlaget for denne kritik. Opgaven for artiklens sidste del bliver så at sige at applicere denne fremstilling på udsagnene i pågældende bog.

Imidlertid mangler vi endnu at præcisere det *gyldighedsomfang*, som almenbestemmelserne har på niveauet for den samfundsmæssige total kapital. Udsagnene i Kapitalens 1. bind gælder for kapitalen i almenhed, eller - med et mere oplysende udtryk - for kapitalen som sådan. Her analyseres altså den mest enkle bestemmelse af kapitalen, nemlig forholdet mellem dødt og levende arbejde (produktionsmidler og arbejdskraft) i form af værdi som bestandig må forøge sig selv. I begyndelsen af 3. bind forvandles vareværdien (som består af overført værdi + nyværdi) til *produktionspris*, som består af kostpris + profit. Denne produktionspris er bestemt af gennemsnitsprofitraten, thi det er størrelsen af *den* som angiver hvor meget profit enkeltkapitalerne kan lægge til deres kostpris.

Gennemsnitsprofitraten fremkommer ved at addere enkeltkapitalernes merværdier og dividere denne størrelse med summen af enkeltkapitalernes konstante og variable kapital. Det betyder at enkeltkapitalernes varepris afviger fra disses vareværdier, men at summen af enkeltprofitter er lig med summen af enkeltmerværdier og at summen af værdier er lig med summen af produktionspriser. Resultatet er altså, at de værdilogiske almenbestemmelser på niveauet for den samfundsmæssige total kapital har gyldighed for summen af enkeltkapitaler og for disses gennemsnit (de udgør dette), men ikke har gyldighed (andet end som det fælles gennemsnit) for de enkelte kapitaler. »For den enkelte kapital, men også for totalkapitalen betragtet i en særlig sfære, *fremtræder* ikke blot, men *er* profitten nu faktisk forskellig fra merværdien.«⁴³ Dette betyder specielt for loven om profitratens fald at enkeltkapitalerne godt - feks. gennem teknisk innovation - kan afvige fra denne lovmæssighed, men at totaliteten af enkeltkapitaler må følge den; og det betyder, at man ikke kan generalisere det voksende profitabilitetsresultat af enkeltkapitalens tekniske innovation, men tværtimod for den samfundsmæssige total kapital må se dette resultat slå om i sin modsætning, en faldende profitrate.

43. Theorien III s. 474.

3. Den akademiske statslønarbejders umiddelbare kapitalisme-erfaring

Et fremtrædende karakteristikum ved de akademiske statslønarbejdere er, at de er placeret *uden for* kapitalens produktions- og cirkulations sfære. De erfarer ikke det kapitalistiske samfund fra et arbejderstandpunkt, dvs. fra produktions sfærens synsvinkel, men ser kapitalen udefra: Statslønarbejdernes iagttagelse af kapitalen er kapitalens overflade; videre adskiller de akademiske statslønarbejdere sig fra flertallet af statsagenter ved ikke at udføre et konkret arbejde, der ligner den kapitalistiske arbejdsproces; hvor postarbejdere, jernbanearbejdere, anlægsarbejdere etc. inden for statssektoren gør konkrete erfaringer, som brugsværdimæssig set ligner industriarbejderens (arbejdsprocessens struktur, arbejdets intensitet, dets ensformighed, atelierets opbygning, arbejdspladsens hierarki etc. etc.), er den tærskel, som akademikeren må overskride for i tænkningens medium at identificere sig med den produktive arbejder, dvs. for at indreflektere kapitalen set indefra i kapitalanalysen og -kritikken, særdeles høj.

Grundlaget for denne kapitaleksterne erfaring fremstiller Marx i 3. bind af Kapitalen, som omhandler kapitalens overflade; kapitalen som overflade forudsætter en logisk og historisk færdigetableret kapital, hvilket betyder at denne fordrejede kapitaleksterne erfarings kilde er den allerede færdigetablerede kapital, dvs. ikke kapitalen som hele tiden tilblivende, som det levende arbejdes produkt, men kapitalen som det hele tiden tilblivende, dvs. kapitalen som produkt af sig selv: »Kapitalen som frugtbringende.«⁴⁴

Det har nogle konsekvenser, som i deres umiddelbare og ubearbejdede form genfindes i »Kritik af kapitallogikken«. I og med at kapitalen er altid allerede etableret, eksisterer den fra denne synsvinkel på én gang som sin egen forudsætning og sit eget resultat: Kapitalen eksisterer som og måler sig »i sig selv som sin forudsætning«⁴⁵; dette betyder dels, at værdien ikke længere er produkt af det levende arbejde, men fremtræder som *kapitalens* produkt; kapitalens produkt hedder profit (og ikke merværdi) og da profitten udspringer af den totale kapital, så måles profitten ikke som merværdien i forhold til det nødvendige arbejde, men i forhold til det nødvendige udlæg til den samlede kapital, dvs. i forhold til kostprisen, hvis størrelse er $c+v$, og det betyder dels, at ikke arbejdet, men *kapitalen* fremtræder som værdisættende, og dels at den profitavlen kapital som sin egen forudsætning og som resultat af sig selv har autonomiseret sig fra sit virkelige grundlag; ud fra dette skin kan Groth konkludere, at arbejdsværditeori og profitrateteori intet har med hinanden at gøre. Før vi i næste afsnit vender tilbage til forbindelsen mellem denne fordrejede fremtrædelsesform og den neocardianske »marxisme«, vil vi

44. Grundrisse s. 631.

45. Grundrisse s. 632.

først berøre konsekvenserne af denne fremtrædelsesform for den kapitallogiske retning.

Først ved overgangen fra kapital som sådan til samfundsmæssig total kapital har Marx reelt etableret grundlaget for den opfattelse af værdi og kapital som »sanselig-oversanselig« ting, som allerede introduceres i begyndelsen af Kapitalens 1. bind: »... i denne helt fremmedgjorte form, profitten, og i samme grad som profittens form skjuler sin indre kerne, opnår kapitalen mere og mere en tinglig form, bliver der af *forhold* stadig mere *ting*, men ting som har det samfundsmæssige forhold i maven, har nedsvælgnet det i sig, (bliver der) en med fiktivt liv og selvstændighed til sig selv forholdende ting, sanseligt-oversanseligt væsen; og i denne form af kapital og profit fremtræder den som færdig forudsætning på overfladen. Det er formen for dens virkelighed eller snarere dens virkelige eksistensform.«⁴⁶

Marx giver i Grundrisse en nærmere karakteristik af denne fordrejede form: »Fordi merværdien er optaget i sin reproduktionsproces i cirkulationen, dvs. i sin bevægelse uden for den umiddelbare produktionsproces, *fremtræder* den ikke mere som sat gennem sit enkle, umiddelbare forhold til det levende arbejde; dette forhold fremtræder meget mere kun som et moment i totalbevægelsen. Kapitalen udgår fra sig selv som det aktive subjekt - processens subjekt - og i omslaget fremtræder den umiddelbart i virkeligheden som om den er bestemt gennem sin bevægelse som kapital uafhængigt af sit forhold til arbejde - og *den forholder sig til sig selv som sig selv forøgende værdi*, dvs. den forholder sig til merværdien som af kapitalen sat og begrundet; sig som produktionskilde til sig selv som produkt; som producerende værdi til sig selv som produceret værdi.«⁴⁷

Det teoretiske udtryk for denne fordrejede overfladeerfaring er velkendt: Det er generelt sagt *kapitalen som automatisk subjekt*, som processerende værdi, dvs. selvfrembringende og selvfrembragt værdi; kapitalen er ikke længere det fordrejede udtryk for et samfundsmæssigt forhold mellem personer, derimod er den en automatisk, selvbevægende logik. Denne erfaring udtrykker sig umiddelbart i tre videnskabelige standpunkter: 1 *Kapitallogikken* (som nok teoretisk søger at indreflektere det levende arbejdes centrale placering i kapitalen, men som praktisk alligevel gang på gang afspejler kapitalen som en automatisk logik, dvs. ser bort fra, at den kun er form for det sociale forhold mellem personer); 2. *afledningsstrategien* (som tydeliggør kapitallogikkens problem ved at opfatte forholdet mellem økonomilogik og subjektivitet som et afledningsforhold: objekt og subjekt er to adskilte entiteter med en interrelation fra den første til den anden, hvorfor det menneskelige subjekt ikke opfattes som det egentlige subjekt for økonomilogikken, men økonomilogikken opfattes som subjekt for sig selv og determinator for mennesket); 3. *Den automatiske sammenbrudsteori* (i hvilken konsekvensen af den i pkt. 2. konstaterede adskillelse af økonomi og klassekamp understreges: Eftersom kapitalen ikke er enhed af forholdet mellem arbejde og

46. Theorien III s. 474 (min understregning).

47. Grundrisse s. 631f.

kapital i formen sig selv forøgende værdi, gengives også kapitalens praktiske ophævelse i mediet af denne adskilthed; kapitalen bryder sammen med en naturløvs nødvendighed og *efter* sammenbruddet indtræder klassekampen som en fuldbyrdelse af *fait accompli*).

Den væsentligste begrænsning i den såkaldt »kapitallogiske« retning i Danmark og BRD er for mig at se, at den har haft en tendens til at autonomisere det *formlogiske* aspekt ved kritikken af den politiske økonomi og ikke (eller kun verbalt i hvert fald) har begrebet den som videnskaben om det sociale forhold mellem mennesker; et karakteristisk teoretisk udtryk herfor har været subsumtionsbegrebet, nemlig værdiformens usurpering af materialitetsformen. En gengivelse som for mig at se ikke svarer til Marx's analyse af arbejdets subsumtion i Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses, en analyse der kun kan opfattes som eksemplarisk i forhold til denne problematik; her gengiver Marx ikke et sammenstød mellem to væsensforskellige logikker, hvis resultat er en »fremmedbestemmelse«, men gengiver en social kamp i hvilken »kapitalisten indtræder i processen som dirigent, leder« for derigennem at gøre arbejdsprocessen til middel for værdiøgningsprocessen⁴⁸; med en karakteristisk - omend måske overpointeret - formulering af det *kapitallogiske* synspunkt skriver Anne Birgitte Nørgård: »kapitalen er en teori om former og forholder sig uspecifikt til de materier og relationssammenhænge som subsumeres under værdikredsløbet.«⁴⁹

Denne fortolkning synes at stå i direkte forbindelse med gengivelsen af kapitalen som frugtbringende, som oven for blev bestemt som totalkapitalens umiddelbare fremtrædelsesform for den akademiske statslønarbejder. Nu er spørgsmålet, hvorfor den marxistiske videnskabelighed i især Danmark og BRD ikke har kunnet frigøre sig fra denne umiddelbare erfaring, og hvorfor kritikken af den politiske økonomi i disse lande i så lille et omfang er blevet gjort frugtbar for den socialistiske klassekampspraksis. Et svar herpå er den særlige karakter af den krise, som fremkaldte »genopdagelsen« af kritikken af den politiske økonomi i slutningen af '60-erne. Det kan konstateres⁵⁰, at kapitalen i midten af '60-erne gennem teknologisk innovation forøgede arbejdets produktivkraft, dvs. gik ind i en fase som karakteriseredes af en overvejende produktion af relativ merværdi⁵¹. Denne kriseproducerende udvikling (jvf. argumentationen for profitatens fald) slog imidlertid ikke

48. Resultate s. 45.

49. Anne Birgitte Nørgård: En undersøgelse af reklamens historiske udvikling og formidling. Fagtryk 38, Århus 1976. s. 5. En lignende overpointeret gengivelse af den kapitallogiske fortolkning af kritikken af den politiske økonomi finder man i Bevidsthedssociologi 1-2, Fagtryk 25, Århus 1976; karakteristisk er f.eks. problemerne med at få formuleret en bevidsthedsteori inden for denne fortolkningsramme, jvf. s. 73-92.

50. Jvf. Jens Brinch: Kapitalakkumulation i Danmark efter 1940. Politisk Revy 1974.

51. Vi undlader her at inddrage kritikken af Jens Brinch, eftersom det væsentlige i denne sammenhæng er selve tendensen i kapitaludviklingen, ikke Brinchs forklaringsmodel og heller ikke f.eks. den branchemæssige uddifferentiering af udviklingen. Jvf. Kapitalakkumulation i Danmark efter 1940, 2. Politisk Revy 1975, og Erik Hannibal Knudsen/ Gitte Marling/ Hans Kiib/ Jens Chr. Søndertoft: Krisen & den statslige planlægning. MODTRYK, Århus 1976. s. 66, 91 og 101.

alment igennem *som* krise, men fremkaldte - bla. - nogle markante ændringer i kravene til kvalificering af arbejdskraften og til den teknologiforberevende forskning. Disse ændringer ytrede sig som omprioriteringer inden for de højere uddannelser og som funktionsændringer for de humanistiske videnskaber; *her* manifesterede den latente krise sig, og konsekvensen var - for at gøre historien utilladeligt kort - en kritisk, men socialt isoleret og socialt magtesløs studenterbevægelse, hvis genuine teoretiske udtryk var en deterministisk og ikkehandlingsvejledende analyse af kapitalismen. En forstærkende faktor var - i Danmark og BRD - socialdemokratiets reformistiske hegemoni i arbejderklassen, som umuliggjorde, at studenternes kritiske teori kunne forbinde sig med, og deraf optage erfaringer fra, en praktisk kamp, domineret af arbejdere.

I begyndelsen af '70-erne uddybedes den kapitalistiske krise. For studenterbevægelsen betød det dels et større direkte pres i form af indskrænkninger i dele af og centraliseret styring af uddannelsessektoren, dels betød det at mulighederne for at forbinde den marxistiske videnskabelighed med (dele af) arbejderklassen *forekom* større. Begge disse aspekter affødte en kritik af kapitallogikken, hvis udgangspunkt var dens manglende praktiske anvendelighed⁵²; et typisk udtryk herfor er feks. dele af forordet til »Kritik af kapitallogikken«.

Imidlertid er fristelserne i form af erfaringer om kapitalen som frugtbringende ikke hermed overvundet. Socialdemokratiet dominerer stadig den danske arbejderklasse, og der findes ikke nogen betydende revolutionære tendenser; dette mener jeg er en væsentlig årsag til at én reaktion på kritikken af kapitallogikken er et fald tilbage i neocardianisme, thi netop inden for denne videnskabelige retning tilbydes der en konkret analytisk og derfor tilsyneladende praktisk anvendelig økonomiteori, som forbinder den umiddelbare erfaring om kapitalen som frugtbringende med et anstrøg af militant arbejderisme.⁵³ For den *ureflekterede* teoretiker har vi altså her en i forhold til kapitallogikken både mere korrekt og mere anvendelig teori. Og netop fordi denne tendens er udtryk for en reelt eksisterende fristelse er det væsentligt at modarbejde, at den i sig selv nødvendige kritik af kapitallogikken resulterer i reformuleringen af en i forhold til denne tilbagestående venstrepositivisme.

52. Se feks.:

Ole Fogh Kirkeby: Kapitallogik og historie. RUC forlag 1975.

Curt Sørensen: Marxismen og den sociale orden I-II. GMT 1976.

Gitte Rindom: Kapital-logik og bevidsthed. Kritik af en afledningsstrategi. Fagtryk 13, Århus 1975.

Hans Jørn Nielsen: Bevidsthedskonstitueringen i kapitalforholdets sociale proces. Til en fremstilling ud fra arbejderstandpunkt. In: Den jyske historiker 4, 1975.

For de fleste af disse kritikker gælder det, at de nok artikulere et forståeligt ubehag ved kapitallogikken, men at de »reelt (har) overtaget væsentlige dele af denne tendens' teoriforståelse, som han kritiserer«, som Susanne Possing skriver om Hans Jørn Nielsen (Susanne Possing: Kapitalbevægelse - og klassebevægelse? In: Kurasje 14, 1976 s. 177.

53. Jvf. Andrew Glyn and Bob Sutcliffe: British Capitalism, Workers and the Profits Squeeze. Penguin Books 1972.

4. Groths »bevis« for profitratens stigende tendens

A

Argumentationsgangen i Groths kritik af loven om profitratens tendens til fald og efterfølgende bevis for at profitraten i virkeligheden stiger, er i store træk denne:

Forudsætningen for loven om profitratens tendens til fald er, at kapitalens *organiske sammensætning* stiger; denne stigning giver imidlertid ikke sig selv, men må afledes af stigningen i kapitalens *tekniske sammensætning*.

Der synes derfor ikke umiddelbart at herske nogen fare for kapitallogikerne og loven om profiratefaldet, thi Groth indleder med at påvise, at der faktisk findes en logisk forbindelse mellem den tekniske sammensætning, defineret som $K/1$ dvs. forholdet mellem produktionsmiddelmasse og mængden af levende arbejde, og den organiske sammensætning, defineret som C/v , dvs. forholdet mellem værdien af produktionsmiddelmasse og »den arbejdstid der er indeholdt i den samlede realløn« (s. 21). Hvorfor denne logiske forbindelse? Groth svarer, at der er »en forbindelse mellem K og C , idet C er værdien af K «. (s. 25). Denne forbindelse kan skrives $C = K t_1$, hvor t_1 er »den konstante kapitalens værdi pr. enhed«. (s. 25). Og tilsvarende er der »en forbindelse mellem v og 1 « thi »lønsummen v kan skrives som gennemsnitslønnen pr. arbejdstime, lad os sige v' , multipliceret med antal præsterede arbejdstimer i det betragtede år, altså $v = v'1 = V'(v+m)$ «. (s. 26).

Ved omskrivning af formlen viser det sig, at

$$\frac{C}{V} = \frac{K t_1}{b t_2 1} = \frac{K 1 t_1}{1 b t_2} \quad (\text{s. 26})$$

hvor b er »et index for reallønnen« og t_2 er forbrugsmidlernes værdi pr. enhed.

Resultatet heraf er, at en stigning i den tekniske sammensætning kun medfører en stigning i den organiske sammensætning for så vidt som

1. Produktiviteten i sektor I ikke vokser hurtigere end produktiviteten i sektor II (dette forhold afgør nemlig forholdet t_1/t_2).
2. Reallønnen stiger langsommere end den tekniske sammensætning.

Alt dette har imidlertid kun været spilfægtier; først nu spilles trumfen ud: *Profitratens faldtendens følger ikke af stigningen i C/v , men først af en stigning i $C/v+m$.*

Og $C/v+m$ stiger iflg. Groth *ikke* som følge af en stigning i den tekniske sammensætning, thi

$$\frac{C}{(v+m)} = \frac{C}{1} = \frac{K t_1}{1} \quad (\text{s. 32}).$$

»Forholdet $C/(v+m)$ vil med andre ord kun stige, såfremt produktiviteten i produktionsmiddelsektoren stiger langsommere, altså t_1 falder langsommere, end kapitalens tekniske sammensætning stiger.« (s. 32). Hvor Marx hævder en sammenhæng mellem den tekniske sammensætning og $C/v+m$, synes han »at foretage en række fejlslutninger«, og »Yaffe giver intet svar, ja har slet ikke erkendt, at der er et problem her.« (s. 32).

Den generelle fejl, som dels medfører en så stor tillid til stigningen i den organiske sammensætning og dermed faldet i profitraten og dels får Marx, Yaffe, Mattick, Schmiede og, omend i anden sammenhæng, Cogoy og Brinch til overhovedet at overse problemet, er Marx's påståede »fejltagelse, nemlig at slutte fra stigende organisk sammensætning af kapitalen, C/v , til stigende organisk sammensætning af produktionen $C/v+m$;« (s. 33).

Herefter er sagen klar: Såvel empirisk som logisk synes der ikke at være noget belæg for at $C/(v+m)$ stiger:

Empirisk fordi $C/(v+m)$'s bevægelse kan efterspores »ud fra en iagttagelse af bevægelsen i K/y , statistikkens capital-output ratio.« (s. 35). Og forholdet mellem kapitalapparatet i faste priser og det årlige netto-output i faste priser synes ikke at stige, men tværtimod at falde.

Logisk, som allerede omtalt, fordi der ikke synes at være nogen grund til at værdien pr. gennemsnitsenhed af kapitalapparatet falder langsommere end kapitalens tekniske sammensætning stiger. Nej, tværtimod (og dette er den »afgørende metodiske fejl«): »Generelt er motivet for at indføre en ny produktionsmetode at opnå en ekstraprofit. Dette opnås, som Marx også selv i høj grad fremhæver, kun, hvis den nye metode er af en sådan beskaffenhed, at dens anvendelse indebærer en reduktion af stykomkostningerne ved produktionen af den pågældende vare. (...) Det som netop skulle være pointen i teorien om profitratens faldende tendens, var det paradoks, at de enkelte kapitalisters jagt på ekstraprofit ved indførelse af tekniske innovationer skulle tendere til at give fald i kapitalistklassens gennemsnitsprofitrate, efterhånden som også konkurrenterne går over til den nye produktionsmetode, og ekstraprofiten derfor forsvinder - alt imens jagten på nye ekstraprofitter følgelig må gå videre. Det er følgelig en afgørende svaghed, at Marx ikke (ligesom heller ikke Yaffe m.fl.) har undersøgt, hvilke implikationer m.h.t. ændringen i den almindelige profitrate, der direkte kan udledes af den motivationsbetingelse, som han selv har stillet op.« (s. 44).

Kort sagt, Marx og konsorter har betragtet sagen for abstrakt, den skal i stedet betragtes ud fra enkeltkapitalisten, dennes profitmotiver og forhold til de andre kapitalister via konkurrencen. Sagen skal m.a.o. betragtes ud fra enkeltkapitalistens umiddelbare synsvinkel.

Og det gør Groth så i *sit* bidrag til loven om profitratens ups or downs. Når en initiativrig kapitalist indfører nye produktionsmetoder, sker det ud fra ønsket om at sænke stykomkostningerne. For at belyse konsekvensen heraf for den generelle profitrate opstiller Groth en kapitalismemodell, hvori der kun findes én brugsværdisubstans, nemlig korn, som både er produktionsmiddel (sædekorn), produkt

(brødkorn), konsumtionsmiddel og »værdimål«, og hvor der ses bort fra ændringer i reallønnen. I denne modelverden kan enkeltkapitalisten sænke sine stykkomkostninger ved at bruge mindre sædekorn til at producere mere brødkorn, thi dermed er kapitalistens korn-input faldet i forhold til korn-output; dette medfører en stigning i pågældende kapitalists profitrate, thi når produktmassen er vokset, omkostningerne til løn og produktionsmidler er fastholdt og salgsprisen pr. kg brødkorn er den samme, så er profitraten selvfølgelig vokset.

Men når nu de andre kapitalister har foretaget samme innovationer? Ja, i så fald er den samlede produktmasse vokset, mens produktionsmiddelmassen er faldet; og selvom prisniveauet p.g.r. af denne udvikling sænkes, så gælder dette såvel for prisen på produktionsmidler som for prisen på produkterne, hvorfor resultatet er, at den almene profitrate er steget. Så simpelt kan profitratens tendens til stigning altså bevises!

B

Hvilke »fejl« begår Groth i sin kritik af kapitallogikken og i sin efterfølgende »bevisførelse« for profitratens stigende tendens? *Umiddelbart* kan man opregne følgende:

En af fejlene i kritikken af kapitallogikken er, at han kritiserer en forvrænget argumentation for profitratens fald; som vi påviste oven for er det ukorrekt at gengive fremstillingen som en sammenhæng mellem voksende produktivitet, stigende teknisk sammensætning, stigende værdisammensætning og, som sidste led i kæden, et heraf følgende fald i profitraten. En sådan fremstilling er heller ikke sælig »kapitallogisk«, omend visse af denne ikke-eksisterende skoles påståede medlemmer ikke kan sige sig fri for at have en vis skyld i Groths misforståelse.

Dernæst må man påpege den fejl, at Groth opererer med en model, i hvilken alle faktorer dels er ligevægtige og dels er (eller kan gøres) uafhængigt variable. Dette svarer til venstrepositivistiske modeller a la Sraffa's eller Joan Robinson's udviklede »golden-age-model«, hvis implicitte udsagn om kapitalen er, at den fulde og hele sandhed rummes i den sig selv avlende samfundsmæssige totalkapital.

Videre må man fremhæve den fejl, at Groth gengiver værdier som var de rene *størrelser*; hvilket vil sige, at han har udelukket værdiformanalysen fra sin argumentation. Igen svarer denne gengivelse til det som den frugtbringende kapital umiddelbart fortæller om sig selv.

Endelig må man påpege den fejl, at Groth som følge af de ovennævnte mangler på forhånd har udelukket muligheden af at medreflektere værdi og kapitalbestemmelsernes lovmæssigheder, hvilket primært vil sige loven om kapitalen som sig selv forøgende værdi, og dernæst forholdet mellem bestemmelserne for kapital som sådan og så den måde, hvorpå den fremtræder på overfladen, nemlig i enkeltkapitalernes konkurrence om ekstraprofitter; i analysen af profitratens udviklingstendens ser Groth altså bort fra de mest grundlæggende forudsætninger i kapitalbegrebet og beviser således overhovedet ikke noget for en *kapitalistisk vareproduktion*, men

kun for en fiktiv produktionsform, hvis mest iøjnefaldende karakteristik er, at den netop har udelukket de forudsætninger, som ville få »profitraten« til at falde.

Dette betyder slutteligt, at der hersker en alvorlig disproportionalitet mellem Groths egen analyse af profitraten og så hans kritik af kapitallogikken; thi mens Groth lader kritikken af kapitallogikken fremstå som en kritik mellem marxister, så afslører han i sin analyse af profitraten (om ikke før), at han ikke har mere med socialistisk videnskabelighed at gøre end f.eks. den nykeynesianske og -ricardianske retning, som er et ægte barn af den wittgensteinske neopositivisme. En ærlig kritik ville for Groths vedkommende have været en kritik af *marxismen* på linje med f.eks. Joan Robinson's i stedet for det præsterede skinforsøg på at »redde« marxismen fra en kapitalistisk blindgyde. På de følgende sider skal vi uddybe vores kritik samt udpege nogle konsekvenser af Groths »venstre«-borgerlige videnskabelighed.

C

Selvom mange forudsætninger i den på arbejdsværditeorien hvilende kritik af den politiske økonomi allerede bliver brudt i de afsnit, i hvilke Groth kritiserer kapitallogikken, så er det dog først i artiklens »positive« afsnit, nemlig dens selvstændige bidrag til den videnskabelige socialisme, at Marx virkelig bliver forklædt som en mellemting mellem marxist og kommis, for så vidt sidstnævntes speciale er købmandsregning. Vi vil derfor i den nedenstående kritik af kritikken tage udgangspunkt i pågældende afsnit.

Som det bl.a. fremgår af skemaet i Kapitalens 3. bind s. 166, er hemmeligheden bag konkurrencen mellem enkeltbrancherne, at kapitaler med en overgennemsnitlig organisk sammensætning har en lavere profitrate end gennemsnitsprofitraten; hverved bliver vareværdien for pågældende kapital lavere end den produktionspris, hvis størrelse er bestemt af den gennemsnitlige profitrate, og herved sker der en værdioverførsel: De værdier, som skabes af de m.h.t. organisk sammensætning undergennemsnitlige kapitalers arbejdere, overføres via konkurrencens udligning af profitterne via den gennemsnitlige profitrate til de overgennemsnitligt sammensatte kapitaler.

Så indviklet er det imidlertid ikke for Groth. For det første starter han ikke i det almene, for igennem fremstillingen at trænge frem til det specifikke; han tager derimod ubekymret udgangspunkt i enkeltkapitalisten, dennes ønske om at skabe ekstraprofitter og hans konkurrence med de andre kapitalister; og videre forenkler han verden: For ikke at gøre det for indviklet, begrænses eksemplet til at omhandle en såkaldt kornøkonomi, dvs. en fiktiv verden i hvilken produktionsmidlerne er korn (sædekorn og evt. korn til at gøde med), produktet er korn (brødkorn) og konsummidlerne korn; videre er alle disse former for korn af samme værdi pr enhed, hvorfor endelig varepriser kan undlades og abstrakt arbejde kan undlades (begge dele kan erstattes af korn, som altså fungerer som værdimål); denne undladelse sker imidlertid ikke fra starten, hvor der for et syns skyld tales om »levende ar-

bejde« og »pris«, men foretages dog undervejs (»Da inputs og outputs udgøres af samme vare, kan værdierne, t'erne, naturligvis forkortes ud, men af hensyn til sammenligneligheden med Marx' formuleringer bibeholdes t'erne.« (s. 46)).

Udregningerne i dette eksempel foretages med en del krumspring; her gengiver vi imidlertid argumentationen på en måde der antyder, at den i virkeligheden er til det yderste simpel.

Udgangspunkter er:

input pr. time	: a kg korn
realløn pr. time	: b kg korn
output pr. time	: x kg korn
værdi pr. kg	: t
Heraf følger	:
Udgifter	: (a+b) t
Indtægter	: x t
Fortjeneste	: x t - (a+b) t
Profitrate	: $\frac{xt - (a+b)t}{(a+b)t}$ ⁵⁴

$$\frac{xt}{(a+b)t} - \frac{(a+b)t}{(a+b)t} = \frac{x}{(a+b)t} t - 1$$

Kostpris pr stk er lig med udgifter/samlet mængde: $\frac{(a+b)t}{x}$

Herefter er vores kapitalist klar til at gennemføre en innovation med det krav at innovationen skal sænke stykomkostningerne. Med andre ord:

$$\frac{(a+b)t}{x} \text{ (efter)} < \frac{(a+b)t}{x} \text{ (før)}$$

54. Groth noterer profitraten således:

$$\frac{xlt - (alt + blt)}{alt + blt}$$

Det »svarer« i Marx's notation til (vi kalder nyværdien for: n)

$$\frac{n+c-(c+v)}{c+v} (= \frac{n-v}{c+v} = \frac{m}{c+v}) = \frac{n+c}{c+v} - 1$$

Dette er i virkeligheden en elegant måde at formulere profitraten på, thi vi ved at n er konstant, at v går mod nul og at c går mod uendelig; det betyder at n+c/v+c går mod

uendelig/ uendelig, hvilket betyder, at $\frac{m+c}{v+c} - 1$ går mod 1-1 = 0. Og at profitraten

ifølge denne formel nærmer sig nul, desto mere c må vokse progressivt i forhold til den stadig mindre merværdimasse.

Hvordan kan dette opnås, når prisen t er den samme og når reallønnen er den samme? Midlet er at forøge den producerede mængde korn, fra x til x^* , og at formindske den forbrugte mængde sædekorn, fra a til a^* . Altså:

$$\frac{(a+b)t}{x} < \frac{(a+b)t}{x}$$

Hvis stykomkostningerne sænkes på denne måde, så medfører det samtidig, at profitraten for innovatorkapitalen øges; pointen overskrider som sagt ikke almindelig kræmmerforstand:

Hvis du producerer flere kg korn

Hvis du bruger færre kg korn

Hvis du betaler det samme i løn

Hvis kornprisen er den samme,

ja så øges din profitrate:

$$p' = \frac{x^*}{(a^*+b)t} t-1 < \frac{x}{(a+b)t} t-1$$

Finessen hos Groth er, at dette pr matematik kan aflæses af stykomkostningerne. Thi vendes brøkerne, som udtrykker disse omkostninger, på hovedet, samtidig med at ulighedstegnet som det sig hør og bør vendes, ja så står resultatet, profitrateforøgningen, at aflæse.

Også konklusionen er af denne art: » p' er større end den profitrate, p' , der gjaldt før innovationen (*dette er også selve meningen med denne*), og som fortsat gælder for de andre kapitalister.« (s. 47).

Men når nu de andre kapitalister opdager fidusen? Ja også dette problem har Groth garderet sig mod; ved at lade stykprisen på input og output være den samme, kan der kun innoveres ved at forøge mængdedifferencen mellem sædekorn og brødkorn; og når samtlige kapitalister gør det, så gør det ikke så meget, at priserne på korn falder, thi det gælder både for input- og for outputkornet; resultatet er, at indtægterne stiger i forhold til udgifterne, altså øges også den almindelige profitrate.

Skal vi resumere argumentationen for profitratens stigende tendens, lyder den (da man i korn-land lige så vel kan tale i korn som i penge): Hvis indtægterne stiger i forhold til udgifterne øges profitten; Groth selv udtrykker det samme lidt smukkere: »Grunden til, at den nye teknik gav innovatoren en højere profitrate, end han havde før (...) var, at den nye teknik gennem reduktionen af forbruget af inputs pr outputenhed ved de foreløbigt uændrede priser (og altså også ved de ens ændrede priser, LQ) indebar lavere omkostninger, men uændret salgspris.« (s. 48); *denne* begynderregel udgør altså alternativet til Marx's, Grossmann's, Mattick's, Schmiede's, Yaffe's m.fl.'s kapitallogiske besværligheder!

Hvad nu, hvis vi afslutningsvis komplicerer vores et-vare model og indfører en økonomi med flere produktionsgrene? Så er resultatet ifølge Groth igen det samme, og »dette kan intuitivt indses på følgende måde« (s. 48): Innovation i én sektor medfører billiggørelse af råstofprisen, hvilket medfører billiggørelse af

andre kapitalers udgiftsside; innovators profitrate stiger, det gør de andres også; og sluttelig medfører innovation i en anden sektor billiggørelse af forbrugsvareprisen, hvilket ved konstant levestandard fremkalder sænkning af lønnen, hvilket igen medfører en gensidig stigning i profittaten.

En af konsekvenserne af bestemmelsen af den akademiske statslønarbejders umiddelbare iagttagelse af kapitalen er, at den samfundsmæssige rigdom i vareform - og specielt i kapitalform - ikke er produkt af det levende arbejde, men er produkt af kapitalen selv. I den traditionelle borgerlige økonomi betyder det, at arbejdsværditeorien ikke eksisterer, thi værdien fremtræder som profit, og profitten er et produkt af kapitalen og måles derfor også i forhold til kapitalens værdi. For den venstreborgerlige »marxisme« er det modificerede resultat - i stik modsætning selvfølgelig til fremstillingen af profittatens fald ovenfor - at arbejdsværditeorien - og dermed, siges der, 1. bind af *Das Kapital* - er metafysik jvf. f.eks. Joan Robinson, der om Marx's værdibegreb siger, at i det »...er de mystiske elementer af Marx's teoriekompleks koncentreret, som ud over sin forklarlige betydning overhovedet ikke kan forlenes med mening.«⁵⁵; eller - hvilket principielt er det samme - at arbejdsværditeoriens gyldighed er ophævet i 3. bind af *Kapitalen*; netop denne autonomisering af kapitalens overflade udtrykker Groth: »Der er en ret udbredt forestilling om, at teorien om profittatens fald i en eller anden forstand hviler på den marxiske arbejdsværdilære. Men dette er en misforståelse.« (s. 31).

Groth argumenterer ikke særlig tydeligt for dette overraskende kompromis om, at arbejdsværditeorien nok gælder i visse dele af kritikken af den politiske økonomi, men ikke i andre. To ting kan man dog tilsyneladende betragte som argument; det ene er, at profittaten som forholdet mellem profit og kapitaludlæg accepteres som værende »en vigtig determinant«. Det er den, fordi kapitalisterne er interesserede i »hvor meget hver investeret krone formerer sig (i gennemsnit) i løbet af en given periode«; og det er profittaten jo et mål for, men vel at mærke »profittaten som en *penge*profitrate«; thi »værdierne interesserer kapitalisterne sig ikke for (de kender dem i øvrigt heller ikke)«. (s. 22).

Profittatens vigtighed beror altså på dens *psykologiske* funktion; psykologisk funktion kan kun umiddelbart iagttagelige fænomener have, derfor eksisterer værdien ikke længere. M.a.o.: Profittaten eksisterer i kapitalisternes bevidsthed, kun her har den styrende funktion; men i så fald er Groths »forklaring« intet andet end en tautologi, thi profittaten er på den ene side en forudsætning for kapitalisternes bevidsthed, på den anden side et produkt af samme! Løsningen på dette problem er, at profittaten er merværdiratens fremtrædelsesform på det niveau, hvor kapitalen i sin totalitet fremtræder som frugtbringende; merværdimassen fremtræder som produkt af de elementer, til hvilke udlægget er kostprisen, og derfor skal den også måles i relation til denne; men stadig-

55. Joan Robinson: *Über Keynes hinaus*. Wien 1962 s. 63. Se også kritikken af Joan Robinson i: Rosdolsky: *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen »Kapital«*. EVA 1968, s. 626-652, og i: Anka Gronery: *Joan Robinsons Thesen zum Verhältnis von Keynes'scher und Marx'scher Theorie*. In: *Mehrwert 6*, s. 25-79.

væk er profitmassen for den samfundsmæssige total kapital kvantitativt lig med merværdimassen og dens kostpris kvantitativt lig med den konstante + den variable kapital; derfor gælder endelig stadigvæk loven om at det samlede værdiprodukt er konstant (forudsat konstant arbejdstid) og loven om kapitalens akkumulation; derfor »hviler« profitraten altså i en meget præcis forstand »på den marxske arbejdsværdilære«. Derfor er Groths »ophævelse« af arbejdsværditeorien ved overgangen fra kapitalens produktion og cirkulation til kapitalen som frugtbringende enhed af produktion + cirkulation principielt identisk med Robinsons afvisning af arbejdsværditeorien som metafysik, og derfor er Groths standpunkt - uanset hvor meget han i øvrigt *verbalt* opererer med »værdi«, »merværdi«, »abstrakt menneskeligt arbejde« etc. etc. - den borgerlige økonomis standpunkt: kapitalen er frugtbringende.

Det andet argument bringer ikke nye ting for dagen: Det går på, at det er ligegyldigt, om profitraten er en »værdiprofitrate« eller en »prisprofitrate«, thi »enhver borgerlig økonom, der absolut intet kan se i arbejdsværdilæren, vil selv sagt akceptere, at hvis (...) $C/(v+m)$ p.g.a. produktivkræfternes udvikling har en vedvarende tendens til stigning, så vil profitraten have en tendens til fald.« (s. 31). Det er selvfølgelig rigtigt, der er blot den lille hage, at denne borgerlige økonom slet ikke fra sit standpunkt kan begribe, *hvorfor* profitraten skulle falde, tværtimod ville han uden arbejdsværditeorien få den til at stige; så helt betydningsløst er det ikke!

En videre konsekvens af, at de bestemmelser, som følger af værdiformsanalysen, i overensstemmelse med Joan Robinsons opfattelse kan lægges til side, er, at profitrateudviklingen intet har at gøre med akkumulationsimperativet eller med loven om det (når vi ser bort fra forlængelse af arbejdsdagen etc.) konstante værdiprodukt; og når sådanne lovmæssigheder bortopereres, så indtræder andre lovmæssigheder *på deres plads* i stedet for at eksistere som deres fordrejede *fremtrædelsesform*; og disse andre love er de love, der hersker på kapitalens umiddelbare overflade, nemlig feks. bestemmelsen af *konkurrencen* som den første systemdeterminator, opfattelsen af at *innovationerne* dybest set er de udviklingsgivende faktorer, og at *prisfald* er innovationernes konsekvens, efter at de er slået igennem generelt; at disse love hersker for enkeltkapitalerne i konkurrencen mellem disse som de fænomener, hvori værdiloven sætter sig igennem - en værdilov, som modificeres *for enkeltkapitalerne* p.gr. af at gennemsnitsprofitraten sætter *produktionsprisen* som den størrelse, værdien er det blinde (dvs. ikke-iagttagelige) gennemsnit for, men som hersker uantastet for total kapitalen - forstås ikke, tværtimod opfattes sådan noget som enkeltkapitalens kapitalbesparende innovation som en faktor, der direkte generaliserende kan overføres på total kapitalen og dermed negere akkumulationskravet, hvorfor f.eks. Yaffe's påvisning af, at denne faktor kun er en modificerende faktor i forhold til totalbevægelsen afvises med den største arrogance; Yaffe-citatet desangående behandles på en måde, som både er karakteristisk for Groths kapital-forståelse og for hans argumentationsstil: »Logisk (!) må sådanne 'gratis'

opfindelser behandles adskilt fra akkumulationsprocessen. De modificerer denne, men hører ikke til dens interne logik (?!)« (kommentarer overflødige).« (s. 37, alle parenteser, udråbstegn etc. er Groths). Groth formår ud fra sit standpunkt ikke at skelne mellem den generelle lov og de modificerende tendenser for enkeltkapitalen, men opfatter begrebsløst de forskellige niveaues faktorer som sideordnede og ligevægtige faktorer; derfor har Marx ifølge Groth været lige ved at indse de kapitalbesparende innovationers betydning »korrekt«, selvom han så-selvfølgelig uforståeligt for Groth - alligevel pludselig »bøjer af«; Marx citeres for: »Ser vi på *den individuelle kapitalist* (min understregning, LQ), vokser omfanget af de nødvendige kapitalinvesteringer, især for den faste kapitals vedkommende; men værdien aftager relativt med hensyn til den masse materiale, der forarbejdes, og det arbejde, der udbyttes.«⁵⁶ (s. 38). Og kommentaren dertil lyder: »Dette er et eksempel på, at Marx var nærmere ved at erkende de kapitalbesparende innovationers betydning end kapitallogikerne. (...) Men midt i argumentationen bøjer han pludselig af og vender (...) tilbage til sit generelle standpunkt om, at der er en lovmæssig tendens til, at forholdet mellem dødt og levende arbejde stiger.« (s. 39).

Sagen er - som før nævnt - at Marx taler om »individuelle kapitalister«, som selvfølgelig kan unddrage sig værdiformsanalysens bestemmelser; for enkeltkapitalisten gælder det om at producere så mange varer som muligt, men produceret med den lavest mulige stykkostpris; dette er velkendt for alle, både for Groth og Marx og ikke mindst for de implicerede kapitalister. Den fejl, som Groth begår, og på hvis grundlag han læser Marx - og det er selvfølgelig som påvist ovenfor muliggjort og forårsaget af Groths samfundsmæssige placering og kun *foranlediget* af, at Groth ikke i-ånden formår at hæve sig over denne umiddelbare erfaring - kun derfor er det konsekvent umuligt at begribe, at Marx skelner mellem forskellige niveauer for fremstillingen - er, at disse banaliteter angående enkeltkapitalen *ekstrapoleres* op til at gælde generelt; at man ikke kan gøre det påviser Marx i kapitlet om udligningen af profitraterne over konkurrencen mellem de forskellige brancher, en udligning som opstår p.gr. af kapitalernes stræben efter at udlægge sin pengekapital mest profitabelt, og som resulterer i en omfordeling af det totale værdiprodukt; for *enkeltkapitalerne* gælder det om at reducere kostprisen og øge vareantallet, hvilket gøres ved at øge den organiske sammensætning; dette mål er identisk med det mål at sætte en undergennemsnitlig værdimasse; for enkeltkapitalerne gælder det m.a.o. om at sætte den *mindst* mulige produktværdi set i relation til en given varemasse, det gælder altså om *ikke* at akkumulere værdimæssigt (omend selvfølgelig i relative priser); heroverfor gælder det for *totalkapitalen* om at sætte den *størst* mulige produktværdi, altså om at *akkumulere* værdimæssigt. Dette er den simple grund til, at man tværtimod at kunne ekstrapolere erfaringer fra enkeltkapitalniveauet op til at have gyldighed for totalkapitalen vil se, at disse umiddelbare erfaringer *negeres*, hvad angår totalkapitalen; i konkurrencen »... fremtræder alle

56. Das Kapital III s. 111.

bestemmelser fordrejet i forhold til i kapitalen i almenhed«,⁵⁷ som bekendt. Og af samme grund går fremstillingen - og *må* den gå - hos Marx *fra* kapital i almenhed og frem til dennes fremtrædelse på samfundets overflade, ligesom dette også er grunden til at kapitlerne om loven om profitatens tendens til fald skal afledes af bestemmelserne for kapitalen i almenhed og ikke af den umiddelbare logik, som hersker på niveauet for de konkurrerende enkeltkapitaler; at gøre det modsatte er ensbetydende med at dogmatisere enkeltkapitalisters fordrejede bevidsthed, at forvandle den til »videnskabelig sandhed«; lige netop det gør Groth.

Lad os forsøge at uddybe, på hvilken måde Groth som repræsentant for ny-ricardianismen uvilkårligt vil fremkomme med udsagn, som er generaliseringer af enkeltkapitalistens erfaringer: For enkeltkapitalisten er bevægelseslogikken bestemt af mængden af forbrugte produktionsmidler og antallet af producerede varer samt af kostprisen og outputprisen pr enhed, hvor den første er nedadtil bestemt af den gennemsnitlige salgspris for de kapitaler, som producerer for det produktive konsum samt af den gennemsnitlige realløn, og den anden er opadtil bestemt af den gennemsnitlige salgspris i den branche, hvori pågældende kapital befinder sig. For den akademiske statslønarbejder er bevægelseslogikken umiddelbart bestemt af den totalt forbrugte produktionsmiddelmasse og den totalt producerede varemasse samt af den totale gennemsnitlige kostpris og den totale gennemsnitlige outputpris pr vareenhed; den umiddelbare og ureflekterede kapitaleksterne bevidsthed er altså intet andet end bekræftelsen af, at kapitalens logik fremkommer ved ekstrapolation af enkeltkapitalernes umiddelbare bevægelseslovmæssigheder; denne logik gælder for et objekt, som er enkeltkapitalernes addition; endelig skal denne simple generalisering suppleres med en vurdering af de mekanismer, som formidler enkeltkapitalernes situation med totalitetens gennemsnitssituation. M.a.o.: Totalkapitalens bevægelsesform er identisk med enkeltkapitalens umiddelbare bevægelsesform; blot skal denne summation modificeres af de udjævnedes tendenser som fremkommer ved regning med statistiske gennemsnitsstørrelser for et stort antal elementer; generaliseringen er dermed ikke kvalitativt forskellig fra sit udgangspunkt i enkeltelementer, men kan være kvantitativt modificeret p.gr. af det sammensatte legemes større træghed; et eksempel, der lanceres af Groth, er at et generelt fald i salgsstykprisen ikke fører til det fald i stykprofitraten, som man kunne forvente ud fra enkeltkapitalen, thi faldet i salgsprisen betyder automatisk et fald i købsprisen for produktionsmidler og eventuelt et fald i daglønnen, hvilket vil sige at det forventede fald i stykprofitraten reduceres på totalniveauet.⁵⁸

Lad os eksemplificere denne generaliserende gennemsnitsbetragtningens måde: Hvorledes er feks. sammenhængen mellem en nyindført omkostningsreduktions

57. Grundrisse s. 550.

58. Ud fra denne forståelse ville det være relevant at skelne mellem »Gesamtkapital« og »totalkapital«, noget vi ikke har gjort, fordi der også ligger en pointe i terminologisk at fremhæve, at der reelt er tale om en og samme størrelse.

indflydelse på salgsprisen og så de deraf følgende ændringer i inputpriserne? Sådanne spørgsmål besvares ud fra dette standpunkt ud fra opfattelsen af samfundet som en simpel additiv sum af interrelaterede enkeltkapitaller feks. med følgende karakteristiske metafor af Groth: »Selv om omkostningsreduktion i én produktionsgren, for så vidt det drejer sig om produktion af et produktionsmiddel eller et løngode, slår igennem i de andre produktionsgrene, så slår de igennem med *aftagende* vægt, jo fjernere ud i produktionskæden, man kommer. Når den nye produktionsmetode er blevet almindelig i den pågældende produktionsgren, og et nyt sæt produktionspriser er dannet i hele økonomien, vil pågældende vares produktionspris være faldet procentvis mere end inputvarernes. Derfor bliver den endelige profitrate lavere end innovators midlertidige ekstraprofitrate. Men i kraft af den nye teknik vil den endelige profitrate stadig være større (undtagelsesvis lig med, men aldrig lavere) end den oprindelige profitrate (forudsat uændret realløn). (s. 48).

Som det er fremgået ovenfor, er årsagerne til de her eksemplificerede fejltagelser ikke *blot* at finde i »den positivistiske tradition«, direkte eller indirekte censur af »marxisme« på universiteterne etc., men ligger i forskerens samfundsmæssige placering, og som det videre er fremgået, består fejltagelserne i reproduktion af borgerskabets umiddelbare erfaringer; grunden til at de herskende tanker svarer påfaldende til de herskendes tanker skal - er det eksemplificeret - ikke primært søges i bestikkelse, psykisk tvang eller lignende⁵⁹, men skal søges i, at de »ideologiske stænder« er placeret uden for kapitalforholdet og derfor praktisk erfarer det borgerlige samfund kapitaleksternt, hvilket som påvist svarer til generaliseringen af den måde enkeltkapitalisten drager erfaringer på. Heraf kan man slutte, at hverken »permanent ideologikritik« eller langt mindre »verbal-marxisme« så som omgang med og hyppig brug af værdibegrebet afgørende emanciperer akademikerne fra sin klasserolle, men at den marxistiske akademiker praktisk og politisk forpligtende må stille sig på arbejderklassens standpunkt; kun ved på den måde praktisk at ændre sin bevidsthed kan akademikerne undgå at producere enkeltkapitalistbekræftende udsagn, hvis »nyttighed« dels er deres fordummende funktion, nemlig at gøre »arbejdsgivererfaring« til totalsamfundsmæssigt gyldig erfaring og dels er deres fremstilling af samfundet som et uendeligt manipulerbart puslespil, i hvilket de enkelte brikker hænger sammen på en måde, så at den totale fællesinteresse er fastholdelsen af afstanden mellem kostpris og salgspris, thi i denne afstand ligger den samfundsmæssige velstand; disse udsagns »farlighed« ligger i, at de modsat marxistiske udsagn om det borgerlige samfund umiddelbart svarer til den

59. Således feks. Lutz Wincklers forestilling om at ud fra adskillelsen af håndens og åndens arbejde »...opstår der med frisættelsen fra umiddelbart legemligt arbejde også private pengefonds til forsørgelse af de åndelige arbejdere. De ideologiske stænder er således (...) bundet til den herskende klasse (...) gennem ernæringen ud fra det samfundsmæssige merprodukt, som befinder sig i den herskende classes hænder.« (Lutz Winckler: Kulturwarenproduktion. Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1973, s. 136f.)

empiriske virkelighed og således hele tiden finder bekræftelse i den almindelige bevidsthed.⁶⁰

Denne reale tilbøjelighed til for de borgerlige økonomer at tale med enkeltkapitalistens mund og hjerne var som bekendt velkendt for Marx: »Vulgærøkonomen gør i virkeligheden intet andet end at oversætte de særlige forestillinger hos den kapitalist, som er indfanget i konkurrencen, til et tilsyneladende mere teoretisk almengørende sprog, og at anstrenge sig for at konstruere disse forestillingers rigtighed.«⁶¹

Konsekvensen heraf var, så vi, at udviklingstrækkene for det kapitalistiske samfund bestemmes som generaliseringer af enkeltkapitalernes udviklingsbetingelser, som generaliseringer af de enkelte varers relative priser etc.: »Det fænomen som fremgår af den kapitalistiske produktionsmådes natur, at ved vækst i arbejdets produktivitet synker prisen på den enkelte vare eller på en given varekvote, stiger antallet af varer, synker profitmassen på den enkelte vare og profitraten på varesummen, men stiger profitmassen på varernes totalsum - dette fænomen fremstiller på overfladen kun: fald i profitmassen på den enkelte vare, fald i dens pris, vækst i profitmassen for det forøgede totaltal af varer, som samfundets totalkapital eller også den enkelte kapitalist producerer. Dette bliver da opfattet på den måde, at kapitalisten frivilligt henter mindre profit på den enkelte vare, men holder sig skadeløs ved hjælp af det større antal varer, som han producerer.«⁶²

Denne af Marx skitserede vulgærøkonomiske fremgangsmåde er i store træk identisk med Groths; thi sidstnævnte søger i virkeligheden at bevise, at faldet i salgspris pr vare kan kompenseres af en større kapitalproduktivitet pr udlagt krone.

Som tidligere påvist hævder Groth nemlig, at innovationsbetingelsen er en reduktion af stykomkostninger, hvilket betyder at udgiften pr vare =

$$\frac{\text{kostpris}}{\text{produktmasse}} = \frac{at + bt}{x}$$

skal falde. Det betyder omvendt, at $\frac{\text{produktmasse}}{\text{kostpris}} = \frac{x}{at + bt} =$

antal producerede varer pr udlagt krone skal stige; i det følgende kalder vi denne størrelse for »kapitalens produktivkraft«.

Når innovationen er generel, ændres ikke blot de producerende og forbrugte brugsværdistørrelser, men også varepriserne; innovationsbetingelsen er altså, at kapitalens produktivkraft stiger, at den er større til tidspunktet t_2 end den var til tidspunktet t_1 :

60. Das Kapital III s. 241.

61. Das Kapital III s. 240.

kapitalens produktivkraft til t_2 :
$$\frac{x^*}{a^* t^* + bt} = g'$$

kapitalens produktivkraft til t_1 :
$$\frac{x}{at + bt} = g$$

Dette kan sammenlignes med den almindelige profitrate:

Profitraten til t_2 :
$$\frac{x^*}{a^* t^* + bt^*} t^* - 1$$

Profitraten til t_1 :
$$\frac{x}{at + bt} t - 1$$

Nu slutter Groth på grundlag af disse formler, at den almindelige profitrate må stige, thi »Af innovationsbetingelsen (g' større end g , LQ) følger at (profitraten til t_2) må være større end den oprindelige profitrate (...). (Dette indses ved i (formlen for profitraten til t_1 og t_2) at forkorte t resp. t^* ud).« (s. 47).

Her begår Groth imidlertid en afgørende fejl, thi hvis han forkorter t og t^* ud i disse formler, er de overhovedet ikke sammenlignelige med innovationsbetingelsens formler. Det betyder at Groth aldeles ikke har sagt noget om den »almindelige profitrates« tendens til det ene eller det andet. Det han i al beskedenhed har sagt er at hvis g'/g er større end t/t^* så vokser profitraten, hvis g'/g er mindre end t/t^* så falder profitraten.

Konsekvensen er, at hvis kapitalens produktivkraft vokser mere end værdiforringelsen så vokser profitraten, hvis kapitalens produktivkraft vokser mindre end værdiforringelsen så falder profitraten. Groth er altså reelt ikke kommet længere end til at formulere et *udgangspunkt* for analysen af profitratens faldende/stigende tendens, verbalt derimod reproducerer han den umiddelbare enkeltkapitalistiske apologetisme, at faldet i salgspris skulle kunne kompenseres af en større kapitalproduktivitet pr udlagt krone.

Ekskurs

Af det foregående kunne man forledes til at tro, at »borgerlig økonomi« er ét fedt. Dette bør man ikke gøre, dels fordi det er ukorrekt, dels fordi der er gode politiske grunde til at modarbejde en sådan forenkling. I forsøget på at årsagsbestemme neoricardianismen hævdede vi, at grunden til at den ikke begriber, at kritikken af den politiske økonomi er grundlagt på arbejdsværditeorien er, at dens udøvere er placeret uden for kapitalen og derfor erfarer den som en allerede færdigetableret, selvfrembringende størrelse. Det spørgsmål, som umiddelbart melder sig er, hvorfor vi da placerede den på den industrielle kapitalists standpunkt og ikke på den ørkesløse kapitalists?

Den grundlæggende forskel er, at hvor neoricardianismen - stående på den industrielle kapitalists standpunkt - forankrer analysen af kapitalismen i den kapitalistiske produktionsproces, nemlig i produktionen af varer ved hjælp af

varer, dér er enhver indsigt i at den kapitalistiske form for rigdom skabes i konfrontationen mellem arbejdskraft og produktionsmidler og at dens substans er abstrakt menneskeligt arbejde udslettet i den vulgærøkonomi, hvis standpunkt er den ørkesløse kapitalist; dens erkendelsesmulighed er principielt lig med Walras's, som ifølge Joan Robinson og Keynes »...seine Idee der Preisausrufens auf der Pariser Börse bekam, wo in seinen Tagen Käufe und Verkäufe wirklich durch das Rufen von Angebot und Nachfrage zustande kamen.«⁶² Fra denne synsvinkel er den samfundsmæssige rigdom den naturgivne forudsætning, der - som kornet på marken - gror ud af de foreliggende »production possibilities«, nemlig de velkendte jord, arbejde og kapital - »natural resources«, »human labor resources« og »capital goods«⁶³ samt eventuelt den nytilkomne, »technological knowledge«.

For så vidt som at disse rigdomskilder har lige så meget til fælles som »Notariatsgebühren, rote Rüben und Musik«⁶⁴ er det umuligt at fremanalysere en fælles værdisubstans; konsekvensen er, at værdien opstår på markedet, i forholdet mellem produktmasse og behov. Dette er kernen i den vulgærøkonomiske videnskab, og eftersom fordelingsgrundlaget i det borgerlige samfund er forholdet mellem udbud og efterspørgsel og det fordelingsredskab, som skabes i denne proces, er priserne, har Samuelson ret i sin erkendelse, at »You can make even a parrot into a learned political economist - all he must learn are the two words »supply« and »demand««. ⁶⁵

Kort fortalt er det den vulgærøkonomiske teoris opfattelse, »at teorien om den almene ligevægt er det eneste udgangspunkt for enhver logisk konsistent forklaring på forløbet af decentraliserede økonomiske systemer«⁶⁶. Det betyder, at den samfundsmæssige rigdom opfattes som på forhånd givet (omend i begrænset omfang), at det økonomiske system grundlæggende gengives som et statisk system, og at en (quasi)dynamisering kun kan ske v.hj.af indførelsen af extra-økonomiske faktorer. Videre er de mere specifikke konsekvenser, at »forklaringen« på *profit* svarer til den trinitariske formels, at »Wages are the return to labor; interest is the return to capital; rent is the return to land«, og tilsvarende at *profit* er belønningen for »dynamic innovation and uncertainty-bearing«⁶⁷. *Krisen* kan derfor kun opfattes som et udslag af tilfældige og midlertidige tilpavningsvanskeligheder på markedet, ligesom *arbejdsløshed* fremtræder som udslag af en midlertidig forstyrrelse af markedssynkroniseringen. Endelig kan *statens* funktion ikke begribes, thi den fremtræder blot som et fremmedlegeme,

62. Joan Robinson: Die zweite Krise der ökonomischen Theorie. In: Winfried Vogt (Hg.): Seminar: Politische Ökonomie. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1973. s. 42f.

63. Paul A. Samuelson: Economics. 9. Edition. McGraw-Hill 1973. s. 596.

64. Das Kapital III s. 822.

65. Paul A. Samuelson, op.cit. s. 58.

66. Nicholas Kaldor: Die Irrelevanz der Gleichwichtsökonomie. In: Winfried Vogt, op.cit. s. 82.

67. Paul A. Samuelson op.cit. s. 618.

der forstyrrer markedsbalancen, og dens finansiering forstås ikke, fordi der ikke skelnes mellem produktivt og uproduktivt arbejde. Vulgærøkonomiens eneste funktion er den ideologiske legitimering; igen kan Samuelson eksemplificere: »Konsumenten er kongen, siges det. Eller snarere: Når ethvert menneske er en konge, er han en stemmeafgiver som bruger sine penge som stemmer for at få de ting lavet som han ønsker at få lavet. Hans stemmer må konkurrere med andres stemmer; og de, der har flest stemmer, får mest indflydelse på hvad der bliver produceret og hvem disse goder tilfalder.«⁶⁸

Vi må foretage en konjunktuel specificering af den materialhistoriske bestemmelse af den borgerlige økonomiteori; generelt begriber den det borgerlige samfund fra et kapitaleksternt standpunkt, men mens den i opgangsperioder *kun* har den funktion at virke ideologisk legitimerende og derfor ikke bliver antastet i sit rene revenuekildebesidderstandpunkt, så vil dens udsagn om virkeligheden blive *dementeret* i kriseperioder, og for så vidt som krisen nødvendiggør statslige indgreb vil udsagnskritikken kunne blive uddybet til en paradigmekritik som forberedelse til et paradigmeskifte, hvis kerne er selve det teoretiske grundlags manglende *funktionsdygtighed*; inden for rammerne af den borgerlige økonomiteori vil dette paradigmeskifte betyde en overgang fra neoklassisk vulgærøkonomi til neoricardiansk teori, dvs. fra det uforfalskede revenuekildebesidderstandpunkt til standpunktet for den totalsamfundsmæssigt generaliserede industrielle kapitalist.

En sådan overgang indledes med krisen i '30-erne og fuldbyrdes med krisen i slutningen af '60-erne.

Centrum for kritikken af den neoklassiske vulgærøkonomi danner Keynes' »The General Theory of Employment, Interest and Money« fra 1936.⁶⁹ Udgangspunktet for Keynes var lige netop en kritik, som blev katalyseret af den empiriske falsifikation af den neoklassiske økonomiteori⁷⁰ og - i sammenhæng dermed - af dens manglende funktionalitet⁷¹. Som sagt gennemførtes paradigmeskiftet ikke med Keynes⁷²; han benægtede ikke, at økonomiteoriens væsentlige objekt er markedet, men hævdede blot, at markedet ikke var i stand til at etablere en ligevægt; udligningen mellem udbud og efterspørgsel kan tværtimod føre til en situation med uligevægt, hvilket muliggør en forklaring på arbejdsløsheden: Eftersom at der ifølge Keynes ikke er overensstemmelse mellem pengeløn og realløn, vil der kunne forekomme perioder, hvor der til en bestemt pengeløn udbydes mere arbejde end der efterspørges til denne løn. Denne forklaring muliggør så i næste

68. Ibid. s. 58.

69. Her fra The collected writings of John Maynard Keynes, Vol. VII. The Royal Economic Society 1973.

70. Jvf. ibid. s. 9.

71. Jvf. ibid. s. XV.

72. Jvf. Glombowskim.fl.: Gesamtwirtschaftliche Grundbegriffe und-Beziehungen. In: Mehrwert 8. Og jvf.: Karin Hansen og Lars Torpe: Om marxistisk statsteori, Keynesianisme og Arbejderbevægelse - til en indkredsning af statsinterventionsproblematikken. In: Den jyske historiker 3. 1975.

omgang en teoretisk funktionsbestemmelse af staten: Staten må gribe ind i krisen for gennem et udgiftsprogram at stimulere efterspørgslen og investeringslysten, både ved hjælp af statsligt konsum og ved hjælp af stimulering af det individuelle konsum⁷³.

I slutningen af '60-erne og på baggrund af en udpræget teoretisk degenereringstendens i mellemkrigstiden⁷⁴ fremkalder den nuværende krise en tilsvarende »å benbar bankerot for den økonomiske teori, som for anden gang intet har at sige til de spørgsmål, som for alle bortset fra økonomer på den mest påtrængende måde kræver et svar.«⁷⁵ En forløber for denne videreførte økonomiteoretiske innovation var Sraffa's »Production of Commodities by Means of Commodities« fra 1960⁷⁶, som - karakteristisk nok - først i de allerseneste år har vundet bredere udbredelse. Her gennemføres skiftet til den generaliserede industrielle kapitalists standpunkt. Her muliggør økonomiteorien igen et samspil mellem *vareproduktion* og marked med betoning på førstnævnte, et samspil i hvilket den dynamiske faktor på grund af den forudsatte variable, nemlig den teknologiske udvikling, er værdiskabelsen og i hvilken teorien omfatter konkurrencen mellem enkeltkapitalister og interessemødsætningen mellem kapitalistklasse og arbejderklasse, som igen determinerer den indbyrdes størrelse af de omvendt proportionale faktorer løn og profit. Herved er den subjektive værditeori aflivet, systemets dynamik genindført og muligheden for at argumentere for nødvendigheden af statens regulerende funktion fastholdt fra Keynes. Ydermere muliggøres og udfoldes (feks. i forlængelse af Sraffa hos Glyn/Sutcliffe⁷⁷) et begreb om krisen og arbejdsløsheden ud fra den faldende profitrate, hvorved statsfunktionen kan udvides til også at være af strukturegulerende karakter; endelig kan der ud fra genetableringen af en værditeori skabes et begreb om statens finansiering som et fradrag fra totalkapitalens værdiprodukt, hvor det bedst kendte eksempel nok er Cogoy's bestemmelse heraf ud fra en tresektormodel.

Alt i alt er der altså grund til at fremhæve den neoricardianske teoris forskellighed fra den vulgærøkonomiske. Derfor er begrundelsen for kritikken af denne teoretiske retning ikke blot at den som nævnt er en umiddelbar fristelse for venstrefløjen, men også at man må forvente at denne såkaldt socialistiske økonomiteori i øjeblikket aktualiseres som et nødvendigt teoretisk styringsredskab for de statslige interventioner i den kriseramte kapitalisme. Ikke mindst af den grund er det nødvendigt at videreføre kritikken for at præcisere denne retnings strategiske implikationer og grænserne for dens kriseløsninger.

73. Jvf. Keynes op.cit., det afsluttende kapitel »Concluding notes...« s. 372-384.

74. Jvf. Joan Robinson, op.cit.

75. Ibid. s. 55.

76. Oversat til tysk: Piero Sraffa: Warenproduktion mittels Waren. Suhrkamp Verlag 1976.

77. Glyn/Sutcliffe, op.cit.

5. Nogle teoretiske og strategiske konsekvenser

Vi har ovenfor påvist, at resultatet af Groths analyse af profitatens udviklings-tendens udspringer af den metodologiske tilgang, nemlig af autonomiseringen af den samfundsmæssige totalkapitals overflade; videre har vi derigennem argumenteret for, at konsekvensen af summen af de mange enkeltkapitalers handlinger er den stik modsatte af konsekvensen af de individuelle kapitalers handling; og vi har søgt at påvise, at denne sammenhæng kun overfladisk kan betragtes som en kontrafinalitet: Reelt kan den kun begribes ved at fastholde at kapitalen i almenhed - kapital som sådan - er en realabstraktion.⁷⁸ Endelig har vi påpeget, at Groths fejlagtige analyse ikke er tilfældig, men er et resultat af nogle umiddelbare samfundsmæssige erfaringer hos »statsmellemlagene« og således udgør en nærliggende og påtrængende fristelse for den herskende socialistiske videnskabelighed.

På de næste sider skal vi kort eksplicite nogle af de teoretiske konsekvenser af Groths tilgang for derigennem at uddrage dens strategiske implikationer.

Kapital som en ting

S. 18 skriver Groth om »...forholdet mellem dødt og levende arbejde (eller forholdet mellem kapitalens værdi og værdien af netto-output) ...« Dels synes denne identifikation at være simpelt ukorrekt, thi forholdet mellem dødt og levende arbejde er lig med $c/v+m$, mens forholdet mellem kapitalens værdi og værdien af netto-output er lig med værdien af $c+v/v+m$; men dels - og det er langt væsentligere - opereres der med et statisk kapitalbegreb; der foretages en sidestilling af »dødt arbejde« og »kapitalens værdi«, som om kapital ikke netop var et samfundsmæssigt forhold mellem arbejde og produktionsmidler, i hvilket dette interaktionsforhold *som* kapital bliver til middel for værdiens vedholdende selvforøgelse, hvorved der af interaktionsforholdet konstitueres klasse modsætningen mellem arbejde og kapital, og hvorved værdien realiserer sig for at selvstændiggøre sig som vare og pengekapital. Hos Groth reduceres kapital imidlertid til hhv. kapitalapparat og en sum penge i kapitalejerens hænder; kapital er reduceret til en ting og er ikke længere en social relation. Hertil bemærker Yaffe: »... *kapital* er en samfundsmæssig relation, ikke blot en kvantitet. Vanskeligheden opstår på grund af varens dobbeltkarakter som *brugsværdi* og *bytteværdi*. Vi må ikke forveksle produktionsmidler og akkumuleret genstandsgjort arbejde med kapital. »Vitsen er, at selv om al kapital er genstandsgjort arbejde, der tjener som middel for ny produktion, (så) er ikke alt genstandsgjort arbejde, der tjener som middel

78. Vi må altså afvise Jørgen K. Bukdahls »forslag« til erstatning af kapitallogikkens realabstraktionsbegreb. Jvf.: Jørgen K. Bukdahl: Realabstraktion, kapitallogik og metodologisk kollektivism. In: Historievidenskab nr. 5-6 1975, s. 127-144.

for ny produktion, kapital. KAPITALEN OPFATTES SOM TING, IKKE SOM FORHOLD.«⁷⁹ »Kapital er en proces, i hvis forskellige momenter den hele tiden er kapital.«⁸⁰

Skrinlæggelsen af bestemmelsen af arbejdskraftens værdi

Groth skriver: »... hvis arbejdskraften gennem lønkampen skulle gøre så kraftige indhug på merarbejdet, at den spore, der ligger i gevinsten, mister sin brod, vil kapitalistklassen reducere købet af arbejdskraft, den industrielle reservearmé fyldes op, hvorved arbejdskraftens lønkrav holdes i skak.« (s. 19). Her forlades den opfattelse, at arbejdskraftens værdi er bestemt af værdien af arbejdskraftens subsistensmidler, til fordel for en teori om, at arbejdskraftens værdi og derved også merværdiens størrelse er bestemt af udbud og efterspørgsel. Dette svarer principielt til den jernhårde lønningslov, som Lasalle overtog fra Ricardo, nemlig at arbejds-løn svarede til værdien af subsistensmidlerne på eksistensminimum; hvis lønnen blev højere, så var resultatet en stigende formering, dvs. et øget udbud af arbejdskraft og dermed faldende arbejds-løn; hvis lønnen blev lavere, så var resultatet en stigende dødelighed, dvs. et faldende udbud af arbejdskraft og dermed en stigende arbejds-løn^{81 82}.

79. Grundrisse s. 169.

80. David S. Yaffe, op.cit. s. 64f.

81. Jvf. Grundrisse s. 257.

82. Ricardo's argumentation lyder i sin helhed således: »*Arbejdets naturlige pris* er den pris som er nødvendig for at gøre det muligt for arbejderne i gennemsnit at eksistere og at fortsætte deres race, uden hverken forøgelse eller formindskelse. (...) *Arbejdets markedspris* er den pris som i virkeligheden bliver betalt for det, fra den naturlige funktion af forholdet mellem udbud og efterspørgsel; arbejde er dyrt når der er mangel på det, og billigt når der er rigeligt af det. Hvor meget arbejdets markedspris end måtte afvige fra den naturlige pris, har det, som varer, en tendens til at rette sig efter den.

Det er når arbejdets markedspris overstiger dets naturlige pris, at arbejderens betingelser er blomstrende og lykkelige, at det er i hans magt at forlange en større mængde af livsnødvendigheder og forlystelser, og således at opfostre en sund og stor familie. Når imidlertid antallet af arbejdere, på grund af den opmuntring som de høje lønninger giver til at forøge befolkningen, er forøget, falder lønningerne igen til deres naturlige pris, og kan endog på grund af en reaktion falde under den.

Når arbejdets markedspris er under dets naturlige pris, bliver arbejderens betingelser særdelvis usle: i så fald berøver fattigdommen dem de goder, som sædvanen har gjort til absolutte nødvendigheder. Det er først efter at afsavnene har formindsket deres antal, eller efterspørgslen efter arbejde er forøget, at arbejdets markedspris vokser til dets naturlige pris, og at arbejderen kan få de moderate goder som den naturlige lønrate kan tillade.« (David Ricardo: Principles of Political Economy and Taxation. Penguin Books 1971, 1. udg. 1817. s. 115f.

Nyvärdien = udnyttelsesgraden af produktionskapaciteten

Groth skriver: »Yaffe bestemmer merværdien som »forskellen mellem arbejdskraftens bytteværdi (repræsenterende den del af arbejdsdagen, hvor arbejderen producerer ækvivalenten for midlerne til sit eget livsunderhold, nødvendig arbejdstid) og dens produktive kapacitet (repræsenterende den totale arbejdsdag).«⁸³ Men dette er at betragte arbejdskraften på linje med fx. trækdyr. Arbejdsdagens længde ud over den »nødvendige arbejdstid« er ikke - lige så lidt som i øvrigt arbejdsintensiteten - bestemt af arbejdskraftens produktive kapacitet (på anden måde end at sidstnævnte angiver en øvre grænse), men af de økonomisk formidlede sociale magtforhold, der afgør *udnyttelsesgraden* af dens produktive kapacitet.« (s. 20). Altså: Nyvärdien er ikke bestemt af arbejdskraftens produktive kapacitet, men af udnyttelsesgraden af denne kapacitet; udnyttelsesgraden er igen bestemt af de sociale magtforhold. Herved er også nyvärdien gjort til en *pris*, der er bestemt af forholdet mellem udbud og efterspørgsel, således som dette afgøres af og afgør de sociale magtforhold; er arbejdernes magt stor, så reduceres arbejdstiden og falder nyvärdien. Også i dette tilfælde er altså arbejdsværditeorien skrinlagt og kritikken af den politiske økonomi reduceret til en pristeori.

At Yaffe ikke, som insinueret, opfatter arbejderen på linje med et »trækdyr« ligger i det af Marx understregede forhold, at produktionskapaciteten selvfølgelig er kulturelt bestemt, dvs. *ikke* en absolut størrelse.

Heroverfor er indvendingen, »at så *er* de sociale magtforhold jo afgørende« nærliggende. Jeg mener imidlertid, at den er ukorrekt, thi det afgørende er at værdiens størrelse er den samfundsmæssig nødvendige arbejdstid (»Medio (og Groth, LQ) har ikke begrebet det abstrakte arbejdes natur som *samfundsmæssigt* arbejde, og størrelsen af værdien som *samfundsmæssigt nødvendig* arbejdstid. Han har på en forvirret måde sammenslået værdiens *substans* og dens størrelse.«⁸⁴); værdiens størrelse er altså *ikke* en eller anden ahistorisk fysiologisk produktionskapacitet (hvorfor Yaffe da også netop tilføjer at pågældende udtryk repræsenterer »den totale arbejdsdag«), og det er heller ikke en bestemt procentdel af en sådan universel produktionskapacitet: *værdiens størrelse* er historisk specifik, den er ikke en udbud-efterspørgsel-bestemt størrelse, der svinger omkring en universel, fysiologisk bestemt akse, men derimod den samfundsmæssig nødvendige arbejdstid. Den samfundsmæssig nødvendige arbejdstid er for kapitalen *værdiens altid historisk specifikke målestok*. Derfor er - med en plat sammenligning - *alle* forsøg på at sammenligne *den absolutte størrelse* af den samfundsmæssig nødvendige arbejdstid i år med den absolutte størrelse af samme fra sidste år lige så meningsløse som at spørge om skønhedsidealet absolut set var smukkere i middelalderen end i dag.

83. David S. Yaffe: Den marxistiske teori om kriser, kapital og staten. MODTRYK, Århus 1974, s. 15.

84. David S. Yaffe: Kritik af den neoricardianske marxisme, op.cit. s. 60.

Variabel kapital som lønsum

Groth skriver: »... de enkelte kapitalister (må) være i stand til at finansiere lønudbetalingerne i tidsrummet, indtil de færdige varer begynder at foreligge og blive solgt. Den samlede hertil fornødne kapital, regnet gennemsnitligt over året, kalder vi V. (...) ... V er, hvad Marx kalder *variabel kapital*. (...) Vi har nu opgivet alle de grundlæggende størrelser i arbejdstimer, altså kort og godt som *værdier* i Marx' forstand.« (s. 22). Kort og godt: *Variabel kapital identificeres med lønudbetalingerne* indtil de færdige varer bliver solgt.

Overfor denne opfattelse af variabel kapital kan vi tilslutte os Yaffe's indvending: »Det er bemærkelsesværdigt, i hvor ringe omfang kategorien variabel kapital er blevet forstået. Den forveksles ofte med *værdien* af subsistensmidlerne eller arbejdernes løn. Hvad der udgør kapitalens variable del, er ikke arbejdernes subsistensmidler, men deres arbejdskraft i aktion. »Den variable kapital eksisterer først hos kapitalisten som PENGEKAPITAL, den fungerer som PENGEKAPITAL, idet han køber arbejdskraft med den. Sålænge den forbliver i hans hænder i pengeform, er den intet andet end en given værdi, der eksisterer i pengeform, altså en konstant og ingen variabel størrelse. Den er kun potentielt variabel kapital - netop fordi den kan omsættes i arbejdskraft. Virkelig variabel kapital bliver den først, efter at den har afkrænget sin pengeform efter at den er blevet omsat i arbejdskraft, og efter at denne arbejdskraft fungerer i den kapitalistiske proces som bestanddel af den produktive kapital.«⁸⁵

Da et af de vigtige punkter i diskussionen af »kritik af kapitallogikken« er betydningen af den organiske sammensætning som forholdet mellem konstant og variabel kapital tillader jeg mig at understrege indholdet af denne kategori ved et længere citat fra den meget omhyggelige analyse i Resultate; her skriver Marx i en gennemgang af den kapitalistiske produktionsproces's elementer: »Produktionsmidlerne går som bestemte varer, feks. bomuld, tene, osv. ud af cirkulationen og ind i arbejdsprocessen. (...) Anderledes forholder det sig dog med den kapitaldel, vi kalder *variabel*, men som først virkeligt forvandles til den *variable del af kapitalen* gennem sit bytning mod *arbejdsevnen*. Betraget ud fra sin reale skikkelse fremstiller *pengene*, - denne kapitaldel, som kapitalisten giver ud ved indkøbet af arbejdsevne -, *intet* andet end de *levnedsmidler*, der indgår i arbejderens individuelle konsumtion, / og som/ *befinder sig på markedet* (eller bliver kastet ind på dette i henhold til visse betingelser). Pengene er kun den forvandlede form, disse levnedsmidler har, og som arbejderens, såsnart han har modtaget dem, tilbageforvandler til levnedsmidler. Såvel denne forvandling som konsumtionen af disse varer som brugsværdier er en proces, der *umiddelbart* intet har at gøre med den umiddelbare produktionsproces, nærmere arbejdsproces, men falder snarere udenfor denne.

Den ene kapitaldel, og derigennem den samlede kapital, bliver jo netop forvandet til en *variabel størrelse* derved, at i stedet for *pengene*, der er en konstant

85. David S. Yaffe, op.cit., s. 62. Citatet fra Das Kapital II s. 436.

værdistørrelse, eller *levnedsmidlerne*, hvori de kan fremstille sig, og som ligeledes er konstante værdistørrelser, byttes der omvendt et element ind, *levende arbejdssevne*, der er værdiskabende, og som kan være større eller mindre som værdiskabende element, og som kan fremstille sig som variabel størrelse, og som træder ind i produktionsprocessen som en faktor, overhovedet under alle omstændigheder kun som en *flydende, tilblivende størrelse* - og derfor en tilblivende størrelse, der er indeholdt indenfor forskellige grænser, i stedet for en *tilblevet størrelse*.«⁸⁶

Økonomimodellen

Som vi har forsøgt at sandsynliggøre, er grundlaget for den neoricardianske økonomiteori kapitalen som frugtbringende, dvs. kapitalen som sin egen forudsætning og sit eget resultat; herved synes kapitalen logisk at hvile i sig selv og fremtræder således som et autonomt og naturgivent logisk system. Udtryk for kapitalen som en tingslig, dvs. før-social logik var feks. »kapitalen som en ting« og »den variable del som en pengesum«.

Herudaf opstår muligheden for at udtrykke økonomiteorien i mediet af en *model*; som Heine Andersen skriver er det naturligt på baggrund af denne kapitalismekonception at kræve, at den teoretiske analyse kan »konkretiseres til modeller« (s. 209). En model kan karakteriseres som et objekt, der strukturelt eller funktionsmæssigt står i analogi til virkeligheden: Modellen skal kunne »konfronteres med den iagttagelige virkelighed« (s. 209). Modelbegrebet har udover den semantiske dimension også en syntaktisk: Den er et objekt med visse immanente lovmæssigheder, feks. kan den være en mængde bestående af aksiomer og afledningsregler, således at man kan aflede en række teoremer.

Svarende til de ideologiske konsekvenser af opfattelsen af kapitalen som frugtbringende er modellens syntaks ahistorisk: den skal blot »opfylde almindelige krav om stringens - herunder den formelle logik« (s. 209). Man kan sige at modellens historicitet er et banalt spørgsmål om komparabilitet: Modellen er gyldig i det omfang den ligner virkeligheden. Konsekvensen heraf er, at den kvalitative forskel mellem forskellige historiske samfundsformationer ikke erkendes, thi de fremtræder som (blot juridiske) varianter af en overordnet samfundslogik (som vel at mærke blot er den hypostaserede kapitalistiske vareproduktion). For den videnskabelige tilgang betyder det, at man må plædere for en overordnet fællesmetode for samfundsanalysen - »grundlaget (må) være den historiske materialisme« (s. 209) - inden for hvilken der findes forskellige epokale specialmetoder, således inden for kapitalismen »teorien om struktur og bevægelseslove for den kapitalistiske produktionsmådes økonomiske niveau« (s. 209). Og disse metoder er igen indskrevet i en universalramme, det være sig »den formelle logik«, en

86. Resultate s. 12.

global Carnapsk sproglogik eller den »dialektiske materialisme«, således som Stalin systematiserer den.⁸⁷

Imidlertid er økonomimodellen endnu ikke blevet dynamiseret, økonomien er endnu ikke blevet en »politisk økonomi«. At modellen skal være manipulerbar ligger allerede i dens begreb: man skal kunne ændre dens forudsætninger, lade den gennemløbe visse kombinationsmuligheder etc. Dette sker først ved at sammenkoble økonomimodellen med en *politisk* model, hvilken sidste på grund af sin årsagsmæssige forudsæthed må bygge på en selvstændig teori, feks. på en grammatik eller spilteori, hvis regler beror på de love, der kan udledes af individualpsykologien hhv. af lovene for politiske konflikter. Konsekvensen er - meget kort sagt - at den politiske økonomi er en kombination af feks. Wittgensteins spilteori og et Srafesystem. Heine Andersen leverer et karakteristisk udtryk for netop denne konception: »Klassekampen er afgørende for en samfundsformations bevægelser, og den foregår igen indenfor rammerne af en struktur, der udover det økonomiske niveau, består af et politisk og ideologisk niveau, der ikke blot er »fremtrædelsesformer« for økonomien, men som har en vis grad af autonomi.« (s. 209). Overensstemmelsen mellem neocardianerens og den åndelige faders registrering af virkeligheden er slående: »Du tror at politisk økonomi er en undersøgelse af rigdommens natur og årsager« skrev Ricardo til Malthus d. 9. oktober 1820 - »Jeg tror at den burde kaldes en undersøgelse af de love som bestemmer fordelingen af industriproduktet mellem de klasser som medvirker til skabelsen af det.«^{87a}

Lad os prøve at eksemplificere denne modelopfattelse ved hjælp af Groths kornøkonomi-model. Her er de givne forudsætninger definitioner af brutto-input, brutto-output etc. Relationerne mellem disse aksiomer udtrykkes ved hjælp af nogle ligninger, og herudaf udledes et udtryk for profitraten. Men for at kunne dynamisere udtrykket for profitraten må der indføres én eller flere dynamiske faktorer, nemlig som den grundlæggende faktor kapitalistens innovationslyst og i anden omgang arbejdernes kamp for lønstigninger: »Antag nu, at en kapitalist finder frem til en ny produktionsteknik« (s. 46) skriver Groth for at sætte liv i de opstillede forudsætninger. Og efter disse igangsættende innovationer øges i anden omgang »arbejdernes muligheder for at fremtvinge varige reallønstigninger.« (s. 51). Modellen er altså som vi beskrev det en udvendig kombination af tingslig naturgiven økonomi og dynamiserende meneskelig handling, nemlig kapitalistens innovationslyst og den kvantitative kamp om lønnens højde.

Heraf følger der nogle umiddelbare implikationer for en politisk strategi: For det første kan det økonomiske system udtrykkes som »ren matematik«, hvilket implicerer et naturgivet, uforanderligt system. Dernæst er *forudsætningen* for »samfundsmæssig velstand« at kapitalistens innovationslyst ikke fjernes, hvilket implicerer at det er en samfundsmæssig almeninteresse at profitratens størrelse

87. J.V. Stalin: Om dialektisk og historisk materialisme. Marxistisk-leninistisk forlag 1972.

87a. Ricardo til Malthus d. 9. oktober 1820; in: The Works and Correspondence of David Ricardo, ed. Piero Scraffa. Vol. VIII s. Cambridge 19.

ikke trues. Herudover kommer for det tredje en eftersat særinteresse, nemlig - for så vidt som profitatens størrelse ikke trues - kampen om lønnens størrelse. Endelig for det fjerde er konsekvensen, at forholdet mellem reformisme og revolutionær politik er reduceret til et moralsk valg; det på en tendentielt stigende profitate grundlagte kapitalistiske lykkesamfunds forbedring af borgernes kår gør en reformistisk politik fornuftig, mens den revolutionære politik grundlag kun er ønsket om at hige efter det som *måske* er bedre end det som *i hvert fald* er godt nok. Deutschmann eksemplificerer problematikken ved at sammenligne Strachey og Gorz: *Strachey*: »Hvis en bestandig forbedring af arbejdernes materielle kår indenfor det kapitalistiske system ikke bare er mulig, men ovenikøbet nødvendig efter dets egne love, så kan en revolutionær strategi ikke længere retfærdiggøres: den »demokratiske socialisme« falder sammen med en dynamisk kapitalisme, der reformerer sig selv.« *Gorz*: »Til trods for arbejderklassens stigende levestandard er det nødvendigt at holde fast ved det revolutionære perspektiv. Men så kan lønkampen vel at mærke ikke mere gælde som udgangspunkt for den revolutionære strategi.« (...) »Så uforenelige Gorz og Stracheys standpunkter end ser ud, går de dog begge ud fra de samme fundamentale teoretiske forudsætninger. De er enige i, at kriseproblemet og problemet vedrørende fatigdom og massearbejdsløshed kan anses for at være overvundet på langt sigt i den moderne »organiserede kapitalisme«, og de mener begge, at de fagligt tilkæmpede reallønsforhøjelser har en afgørende andel i dette; kun de politiske konsekvenser, som de drager, er forskellige.«⁸⁸

Sluttelig mener jeg, at vi med disse bemærkninger har peget på det forskningsmæssigt frugtbare i at beskæftige sig med økonomiteorier af den neoricardianske eller nykeynesianske type: Den konception af det borgerlige samfund, som vi har uddraget i nogle hovedpunkter, svarer i udpræget grad til en socialdemokratisk samfundsopfattelse. Heraf det forskningsmæssige perspektiv: Man kan opstille den tese, at begribelsen af socialdemokratismen må gå igennem dens logiske grundlag, kapitalen som frugtbringende, og dennes udfoldende fortolkning i keynesianismen og neokeynesianismen. Af feks. Sraffa's teori⁸⁹ - som nok er den mest stringente teoretiske begrundelse for socialdemokratismen - fremgår det, at arbejds lønnen - forudsat en progressiv teknologisk udvikling - er den centrale uafhængige variable for det kapitalistiske system, hvorfor den bla. er en afgørende bestemmende faktor for kapitalens profitabilitet. Samtidig fremgår det, at løn og profit ikke står i et absolut uløseligt modsætningsforhold, men at de står i en oppositionalitet, hvis konsekvens er nødvendigheden af og muligheden for at finde en gensidig balance, som er i såvel arbejderklassens som kapitalistklassens interesse. Endelig fremgår det, at det kapitalistiske system er et naturgivet system, som nok kan ændres

88. Christoph Deutschmann, op.cit. s. 15f.

89. Piero Sraffa: *Warenproduktion mittels Waren*. Suhrkamp 1976. (oversat fra: *Production of Commodities by Means of Commodities*. Cambridge University Press 1960.)

kvantitativt-juridisk (feks. igennem en statscentralistisk korporativisme), men som ikke kan ophæves kvalitativt: værdiloven er en naturlov, og naturlove ophæver man ikke. Konsekvensen er altså, at det er hensigtsmæssigt og muligt at integrere arbejderklassen via dens reformistiske organisationer i det kapitalistiske system. Og som sagt antyder dette, at analysen af socialdemokratismen, dvs. den reformistiske arbejderpolitik i senkapitalismen, må gå igennem en analyse af nykeynesianismen.⁹⁰

6. Groth som neoricardianer

Vi har flere gange i det foregående karakteriseret Groth som *neoricardianer*; lad os afslutningsvis argumentere for rimeligheden af dette, idet vi trækker nogle paralleller tilbage til Ricardo (som i det følgende læses ud fra »Principles of political economy and taxation«, Pelican Books 1971, 1. udg. 1817).

Vi vil stort set kun beskæftige os med Ricardo's værdibegreb og de mest simple konsekvenser af dette begreb. I overensstemmelse med Adam Smith (og som bekendt senere Marx) skelner Ricardo mellem varens brugsværdi og dens bytteværdi, idet han indleder ch. 1, »On value«, med at fastslå, at varens værdi har to forskellige betydninger: »Den ene kan kaldes *brugsværdi* (value in use), - den anden *bytteværdi* (value in exchange)«. Ligeledes fastslår han også umisforståeligt, at *arbejdet* er kilde til værdi: »Værdien af en vare, eller kvantiteten af en hvilken som helst vare med hvilken der kan udveksles, afhænger af den relative arbejdsmængde, som er nødvendig til dens produktion, og ikke af den større eller mindre kompensation, som bliver betalt for dette arbejde.«⁹¹

Hermed hører ligheden med Marx imidlertid op; den grundlæggende mangel hos Ricardo er, at han ikke klart skelner mellem konkret og abstrakt arbejde, hvilket vil sige, at udsagnet om arbejdet som værdikilde er et udsagn om arbejde som sådan, og at der ikke etableres nogen forklaring på varens dobbeltkarakter i form af en forbindelse tilbage til en tilsvarende fordobling af arbejdet: »Arbejdet som værdiens grundlag er ikke det særlige arbejde, af særlig beskaffenhed. Der sker hos Ricardo en forveksling mellem arbejde, for så vidt det udtrykker sig i brugsværdien og for så vidt det udtrykker sig i bytteværdien.«⁹²

Allerede dette udelukker i teorien Ricardos mulighed for at afdække merværdiskabelsens mystifikation; thi værdiskabelsen beror netop på, at arbejdskraften

90. Jvf. Jørgen Sandemose: Ricardo, Marx og Sraffa. Rhodos, Kbh. 1976. Det bør i øvrigt bemærkes, at pågældende bog først udkom efter udarbejdelsen af manus til denne artikel og af den grund ikke er indarbejdet her.

91. David Ricardo, op.cit. s. 55.

92. Theorien III, s. 136.

både har en værdi - mængden af abstrakt genstandsgjort arbejde i arbejdernes subsistensmidler - og en brugsværdi - evnen til at sætte værdi og merværdi; en forståelse af merværdiens fænomen forudsætter m.a.o. en klar skellen mellem abstrakt og konkret arbejde, og foreligger den ikke, vil forklaringen højst blive den gængse plathed om et ulige bytte i købet og salget af arbejdskraft (eller rettere: af arbejde).

Videre opfatter Ricardo kun værdi som *værdistørrelse* med substansen arbejde, derimod foretages der ingen bestemmelse af *værdiformen*; »Det drejer sig hos ham fra begyndelsen af kun om *værdistørrelsen*,« skriver Marx i 2. bind af Theorien⁹³, og han uddyber i 3. bind af samme værk, at for Ricardo er »bestemmelsen af *værdistørrelsen* den afgørende opgave. Af hvilken årsag han ikke har fattet den specifikke *form*, hvori arbejdet er værdielement og i denne form som *samfundsmæssigt*. Penedannelsens sammenhæng med værdiens væsen og med bestemmelsen af denne værdi gennem arbejdstiden har han således ikke begrebet. (...). Derfor fremtræder hos ham forvandlingen af varer i penge som noget blot og bart formelt, ikke (som noget, der) går dybt ind i det inderste af den kapitalistiske produktion.«⁹⁴

Netop dette fremskridt i forhold til forgængerne var Marx sig meget bevidst: »Vi kender nu værdiens *substans*. Det er *arbejdet*. Vi kender dens *størrelsesmål*. Det er *arbejdstiden*. Dens *form*, som netop stempler *værdien* til (at være) *bytteværdi*, er det tilbage at analysere,« som han som bekendt skriver i 1. bind af Kapitalen⁹⁵.

Uden denne værdiformbestemmelse er den politiske økonomi som værdiformanalyse selvfølgelig udelukket for Ricardo; og netop *denne* mangel har Groth tilfælles med sin forgænger, konsekvensen af hvilket vi har fremdraget ovenfor. Lad os derfor blot repetere nogle af de vigtigste punkter; penge kan kun begribes som en ydre formalitet, som en ren og skær *funktionalistisk* kategori, hvilket gælder for Ricardo såvel som for Groth, der blot opfatter relationen som en kvantitativ transformation fra ét værdimål (arbejde) til et andet (guld): Under forenkende forudsætninger kan man derfor identificere de to, thi da lyder problemet kun: »vi kan sætte omregningsfaktoren fra værdi til pris til 1.« (s. 47).

Videre kan fremstillingen fra vare og penge frem til kapital ikke begribes, hvorfor kapital som den historisk specifikke form: sig selv forøgende værdi for indholdet: forholdet mellem arbejdskraft og produktionsmidler, ikke bliver indfanget.

Specielt gælder det, såvel for Ricardo som - det har vi understreget ofte nok ovenfor - for Groth, at der ingen mulighed er i teorien for en fastholdelse af *værdiformbestemmelsen* ved overgangen fra kapital i almenhed til den samfundsmæssige totalkapital; det begribes altså ikke, at der samtidig med trans-

93. Theorien II, s. 161.

94. Theorien III, s. 135f.

95. Das Kapital IX, s. 55.

formationen af *værdistørrelsen* til herfra differerende produktionsprisstørrelser sker en *fastholdelse* af værdiformanalysens udsagn; denne mangel giver sig hos Ricardo udtryk i en forveksling af mervædirate og profitrate, hos Groth i en påstand om at arbejdsværditeorien ophæves ved overgangen fra merværdi til profit.

Endelig må det nævnes, at der ikke - hverken hos Ricardo eller Groth - er nogen forståelse for værdisubstansen som *ikke* en fysiologisk substans, men en *social abstraktion*. Det betyder videre, at arbejdsværditeoriens specifikke historicitet ikke erkendes, dvs. som en lov der har samfundsmæssig gyldighed i den udfoldende kapitalisme; tværtimod gøres den til et universelt rationale i overensstemmelse med Engels' reduktive reception i sit efterskrift til 3. bind af Kapitalen. Det er klart, at når arbejdsværditeorien gøres til en naturlov, der er forbundet med enhver form for arbejdsdeling med pågældende udveksling og sammenligning af produkter, så vil det for revolutioneringen af det kapitalistiske samfund implicere, at kategorien abstrakt arbejde kan fastholdes som et rationelt redskab til den retfærdige fordeling af den samfundsmæssige rigdom: Arbejdets dobbeltkarakter vil m.a.o. ikke blive ophævet.

Nu gentager Groth selvfølgelig ikke mekanisk alle disse ricardianske fejl; tværtimod at opfatte forholdet mellem Ricardo og Groth som et teoriimmanent forhold må man selvfølgelig henvise til de erfarings bestemmelser, som vi foretog ovenfor, og som netop er årsag til, at Groth på en måde, der svarer til Ricardo's, systematiserer nogle iagttagelser fra den umiddelbare erfaring i teorien; men nogle af fejlene genfindes uformidlet i Groths analyse, andre står i en mærkværdigt ureflekteret opposition til principper, som Groth i teorien har overtaget fra Marx.

Dette gælder for Groths *værdibegreb*. Tidligere i dette kapitel karakteriserede jeg det som et »statisk« værdibegreb; præcisere udtrykt vil det sige, at Groth kun har begrebet værdi som *værdistørrelse*, ikke som *værdiform* (jvf. ovenfor). Med hans egne ord er det således nødvendigt og tilstrækkeligt at opgive de anvendte »størrelser i *arbejdstimer*« for at operere med dem » som værdier i Marx' forstand.« (s. 22).

Specielt gælder det, at Groth overhovedet ikke kan indreflektere *kategorierne dynamik* i kritikken af den politiske økonomi; hos Marx eksisterer kapital som bekendt i forskellige former, nemlig som vare-, penge- og produktivkapital, men for Groth er det ikke muligt at medtænke en kapital form-metamorfose; dette betyder feks., at han må foretage en strikt opdeling mellem »strømbegreber (defineret for en given tidsperiode)« og »beholdnings begreber (defineret for et givet tidspunkt ...)« (s. 66), thi for Groth er fremstillingen i kritikken af den politiske økonomi ikke en kvalitativ, begrebslig argumentation, men en blot og bar kvantitativ, algebraisk argumentation; specielt betyder det - som vi har været inde på - at han overhovedet ikke fatter det dynamiske (eller præcisere: det variable) i begrebet variabel kapital; *substansen* af variabel kapital er levende arbejde, dens *form* kan være pengekapital, produktiv kapital og varekapital, og dens *størrelse* derfor *såvel*

størrelsen af den pengekapital, som udlægges til arbejdskraft *som* størrelsen af den skabte nyværdi; og ligesom at kategorien først er begrebet, når det komplicerede *forhold* mellem substans og form er sammenreflekteret under ét, således er kategorien variabel kapital *først* begrebet i det øjeblik at den er forstået som et helhedsmæssigt forhold mellem substans, størrelse og form; alt dette falder under bordet, når Groth om den variable kapital skriver: »Ved det produktive forbrug af den menneskelige produktionsfaktor, arbejdskraften, skabes ny værdi, og ikke blot ny værdi til erstatning for den værdi, der gennem lønudbetalingerne bliver arbejderne til del, men også i mere ny værdi, nemlig merværdien, hvis størrelse skifter alt efter omstændighederne. Derfor betegnelsen variabel kapital for den del af kapitalen, der er anvendt *til finansiering af købet af arbejdskraft*.«(s. 66).

Lad os endelig, angående Ricardo, uddybe hans manglende forståelse af merværdiens kilde; som nævnt ovenfor beroede problemet på den manglende opdeling af arbejdet i abstrakt og konkret arbejde. Mere specifikt har dette som resultat, at arbejdskraftens værdi forveksles med *arbejds løn*, hvis størrelse er bestemt af udbud og efterspørgsel; dette forhindrer Ricardo i at trænge ned til merværdiens kilde: »Efter hvilken lov er *value of labour* således bestemt? Ricardo har faktisk ikke noget svar, andet end at loven om supply and demand reducerer arbejdets gennemsnitspris til de for dets underhold nødvendige (i et bestemt samfund som fysisk eller socialt nødvendige) livsmidler. Han bestemmer her værdien i noget grundlæggende for hele systemet ved hjælp af *udbud og efterspørgsel*, som Say skadefro bemærker. (...) Tillige (...) hindrer dette ham i at begribe den specifikke forskel mellem vare og kapital, mellem udveksling mellem vare og vare og kapital og vare - i overensstemmelse med loven for vareudveksling.«⁹⁶ Det betyder, at Ricardo aldrig vil kunne begribe, hvorledes købet og salget af arbejdskraft på den ene side foregår efter vareudvekslingens retfærdighedsregler, mens det på den anden side netop er kilde til privat tilegnelse af merværdi; for Ricardo bliver merværdien/profiten blot en simpel kvantitativ tilføjelse til lønnen, således at »Hele værdien af varer er delt op i kun to portioner: en udgør kapitalprofitter, den anden arbejds lønninger.«⁹⁷

Det sted, hvor den metodiske overensstemmelse med Groth måske er mest slående, er ved analysen af profitatens udviklingstendens; mens Marx flere steder slår fast, at han *ikke* udleder profitatens fald af konkurrencen mellem enkeltkapitaler⁹⁸, men at profitatens fald følger af bestemmelsen af kapitalens akkumulation, så gør Groth som bekendt lige netop det, som Marx tager afstand fra; og her er han fuldstændig i overensstemmelse med Ricardo; Ricardo tager udgangspunkt i den udligning af profitatren, som er en følge af kapitaloverførslen fra mindre til mere profitable brancher, og på baggrund af *den* analyse konkluderer han (modsat

96. Theorien II, s. 402f og s. 406.

97. David Ricardo, op.cit. s. 130.

98. Jvf. Das Kapital III s. 262f, s. 266 og s. 267.

99. David Ricardo, op.cit. s. 139.

Groth): »Profitternes naturlige tendens er at falde«⁹⁹; begrundelsen hos Ricardo viser overensstemmelsen mellem ham og Groth: Der opereres med *to* faktorer, dels den øgede arbejdsmængde, dels, modvirkende, de teknologiske innovationer; heraf er, ifølge Ricardo, den første den stærkeste, mens Groth som bekendt mener at sidstnævnte vil muliggøre en stadig stigende profitrater. Det væsentlige er imidlertid profitraternes tendens bestemmes ud fra dens *umiddelbare* komponenter, thi det betyder specielt at arbejds lønnen er en væsentlig determinant for profitraternes størrelse; således konkluderer Ricardo - ligesom, har vi set, Groth - at »en vækst i lønninger ville ikke forøge prisen på varer, men ville uvægerligt formindske profitten;«¹⁰⁰

Det betyder, at *præmisserne* for den nykeynesianske socialdemokratisme og den neoricardianske venstrefløj er de samme, blot den *moralske* holdning afgør, om man skal praktisere en socialdemokratisk eller en militant reformisme; Yaffe skriver om et tilsvarende tilfælde: »Fra venstre har vi Glyn og Sutcliffes position: »men når lønkampen truer det kapitalistiske systems overlevelse ... skal arbejderne ikke moderere deres krav, men tilintetgøre det system, der udbytter dem.« Fra debattens anden side hører vi det højresocialdemokratiske svar. Med Wilfred Beckermans ord: »Da den inflationære trussel er større end nogensinde, er behovet for løntilbageholdenhed mere livsnødvendig end nogensinde«. Begge positioner har præmisserne tilfælles, kun vurderingen af det kapitalistiske system er forskellig. Ingen af positionerne er i stand til på nogen sammenhængende måde at afkræfte den anden. Det er et spørgsmål om holdning.«¹⁰¹ På samme måde gælder det for Groth, at hans marxisme metodisk står på Ricardo's grund og derfor kun moralsk adskiller sig fra den gængse socialdemokratisme, som hviler på den umiddelbare og ureflekterede reception af det kapitalistiske system. Således er den eksplicitte strategiske konklusion i Groths artikel- og i Kritik af kapitallogikken som helhed - ikke så væsentlig - thi den er kun betinget af, at han med et moralsk udsagn vender sin egen analyses resultat på hovedet! - som *metodens* politiske implikationer, der i dette tilfælde går ud på, at hvis Groths teori slog over i strategi, så lød denne strategi på socialdemokratisk kapitalismepleje - thi p.gr.af den stadig stigende profitrater vil den materielle velstand uundgåeligt stige - parret med en rimeliggørende fordelingspolitik, og - i tilfælde af sådan noget som stigende råstofpriser, feks. en ude fra påført oliekrise - en løntilbageholdenhed, som modvirkede disse stigende produktionsmiddeludlægs trussel mod den fælles velstandskilde: kapitalen. På længere sigt er det altså ikke så vigtigt, at Groth i en artikel præsterer at få profitraternen til at stige og samtidig hermed agitere for militant arbejderpolitik, som det er væsentligt at registrere ham som et symptom på, at de voksende krav til teorien om at være umiddelbart anvendelig kan betyde en latent fristelse til at forlade den socialistiske videnskabelighed til fordel for en borgerlig afart af marxismen, hvis politiske implikationer allerede i og med *metoden* er forudbestemt til at være reformistiske.

100. Ibid. s. 146.

101. David S. Yaffe: Kritik af den neoricardianske marxisme, op.cit. s. 16.

BIDRAG

BEVIDSTHEDSSOCIOLOGISK TIDSSKRIFT

Nr. 1 (Udsolgt)

Anders Lundkvist: Kritik af den upraktiske bevidsthed
Lars Seeberg & Anne-Sofie Thomsen: Ivan Malinovski en kritisk forbruger
Finn Dam Rasmussen: En anmeldelse af Ole Marquardt: Konjunkturløb
og klassebevidsthed

Nr. 2 (Udkom februar 1976)

Peter Nyord: Kapitallogik og bevidsthedsdannelse
Michael Svendsen Pedersen & Flemming Houe: Noter til en bevidsthedsteori

Nr. 3/4 (udkom oktober 1976)

Temanummer om kapitallogik og politik
Oplæg og diskussioner ved: Hans-Jørgen Schanz, Hans Jørgen Thomsen,
Ole Marquardt, Niels Rasmussen, Palle Rasmussen, Jens Brinch, Tyge Kjær,
Bjørn Grøn (DKP), Mogens Holm (VS), Jens Toft (RSF),
Niels Ole Finnemann (KF), Morten Meisner (KFML)

Nr. 5 (udkom februar 1977)

Temanummer om Danmarks Radio
Specifikt: En analyse af funktionsradioen, baggrunden for dens indførelse
og dens samfundsmæssige funktion
Af de enkelte afsnits titler kan nævnes:
Det sociale livs omorganisering (arbejde, fritid, familie, uddannelse) siden 1945,
udviklingen i Socialdemokratiets kulturpolitik, stat og offentlighed,
DR's organisationshistorie, funktionsradioens fænomenologi
Nummeret er skrevet af Jane Brix, Leif Enevig, Ulrik Lehrman og Jens Toft

Nr. 6 (udkommer april 1977)

Temanummer om statsteori
Kommentarer til statsteoriens hidtidige udvikling og fortsatte udviklingsmulig-
heder (f. eks. via afledningsstrategien). Udover den almindelige statsforms-
problematik vil spørgsmålet om statsinterventionismens grænser blive
grundigere behandlet, og statsdiskussionen dermed bragt videre

Nr. 7 (udkommer september 1977)

Temanummer om socialistisk/marxistisk kulturkampsstrategi og litteraturteori
På baggrund af den skærpede klassekamp over det meste af Europa i 20'erne
og 30'erne udvikledes bl. a. også forskellige proletarisk-socialistiske kultur-
kampsstrategier. Samtidig fandt den store »klassiske« fejde om specielt
litteraturens rolle i en revolutionær strategi sted. Disse diskussioner søges
behandlet med særlig hensyntagen til den øvrige del af klassekampen,
specielt i Tyskland.

Tidsskriftets adresse:
BIDRAG Bevidsthedssociologisk Tidsskrift, Blåbærvvej 206, 5260 Hjallesø
Giro 9 28 75 07
Abonnement:

4 fortløbende numre (inkl. forsendelse): 69 kr.
De enkelte numre kan købes ved direkte henvendelse til redaktionen
eller i bogcafeer eller boglader
Pris (inkl. forsendelse) for enkeltnummer: 24 kr.